

# Okultizmus v konšpiračných teóriách

ZUZANA PANCZOVÁ

Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV

*Abstract:* In the present paper I focus on the relationship between the occult and conspiracy theories, both at the eschatological and discursive level. At the same time, I provide some examples of the functional use of theories of this type in the recent history in religious, but also political and pseudo-scientific, media including internet portals spreading conspiratorial content. The paper deals with the ways conspiracy theories thematize occultism in order to eliminate or discredit competing worldviews. It offers examples of using notions of occultism interpreted as the urgent spiritual threat to mobilize the public by adapting older narratives to the current social context and by linking diverse ideological and worldview beliefs. Conspiracy theories help to dispel feelings of insecurity, fear of unpredictability of the history and own destinies, fulfill the desire for a quick explanation, and offer the culprit. The revitalization of older apocalyptic rumors during the current pandemics of COVID-19 raises general questions about their dynamics. Thus, I point to their cyclical emergence and disappearance, supposing that a similar situational context seems to be able to activate respective types of narratives, normally hidden in latent memory or among specific marginal groups. In general, it can be assumed that a situation of global social threat helps the penetration of radical views into the wider public discourse.

*Key words:* conspiracy, occultism, conspiracy theories, millenarianism, apocalyptic movements, discourse

## Úvod

V tomto roku sa téma pandémie ochorenia Covid-19 stala nosnou azda pre všetky oblasti verejnej debaty a podľa predpokladov akcelerovala aj šírenie fám a konšpiračných teórií. Potvrdili sa historické skúsenosti o dynamike a funkciách konšpiračných teórií, známe z iných historicky doložených epidémií, keď sa nimi ľudia snažili odhaliť príčiny, resp. vinníkov zodpovedných za vznik pandémie. Niektoré vysvetlenia sa obracali k démonizácii skrytého nepriateľa a k apokalyptickým predstavám o nastolení moci Antikrista.

Počas písania tohto príspevku bola verejnosť ohrozená aj kauzou fyzického útoku davu na sídlo Kongresu v USA počas prezidentských volieb. Útok bol podnietený svojráznym masovým hnutím QAnon šíriacim sociálnymi sieťami konšpiračné teórie o protištátnom a okultnom sprisahaní. Táto udalosť vzbudila nielen pozornosť médií, ale aj sociálnych vedcov. Naplno manifestovala typické znaky konšpiračných pre-

svedčení a ich možných dopadov: schopnosť skupinovej mobilizácie, revitalizácie starobyľých motívov a ich adaptácie v rámci príslušného kontextu, prepájanie rôznorodých ideologických a svetonázorových presvedčení atď. Verejná debata reflektovala aj prvky okultizmu, ako súčasti konšpiračného teoretizovania.

Táto kauza mala svoj ohlas aj v slovenskom mediálnom priestore prostredníctvom alternatívnych internetových zdrojov, ktoré šíria odkaz hnutia QAnon komentovanými prekladmi zahraničných článkov o sprisahaní okultisticky a satanisticky orientovaných skupín. Téma démonizácie elít na slovenských webových stránkach rezonovala aj v reakcii na obavy zo šírenia pandémie. V rámci politicky motivovanej antivakcinačnej kampane verejne vystúpil Marián Kotleba, predseda strany Kotlebovci – Ludová strana Naše Slovensko, s konšpiračnou teóriou o zneužívaní umelo vytvorenej paniky z koronavírusu s cieľom masového implantovania nanočipov. Teória bola zasadená do apokalyptického kon-

textu, ako naplnenie biblického proroctva z knihy Zjavenia sv. Jána o označovaní ľudí znamením šelmy.

Revitalizácia podobných apokalyptických fám v období pandemickej spoločenskej krízy vzbudzuje otázky, aká je ich dynamika v modernej spoločnosti a zároveň, aké možnosti sprisahaneckej interpretácie spoločenských javov poskytujú reprezentácie okultizmu.

V nasledujúcom texte sa budem venovať jednak úvahám o vzťahu okultizmu a konšpiračných teórií tak na úrovni eschatologickej, ako aj na úrovni ich diskurzívnych funkcií. Zároveň uvediem niekoľko príkladov funkčného využitia teórií tohto typu v nedávnej histórii vo svete i na Slovensku v religióznom, ale aj politickom a pseudovedeckom diskurze na internetových portáloch šíriacich konšpiračný obsah.

### **Konšpiračné teórie a okultizmus ako typy náboženských reprezentácií**

Definície konšpiračných teórií sa, pochopiteľne, v detailoch líšia vzhľadom na to, aký aspekt tohto komplexného a rôznorodého fenoménu autor vo svojej práci zdôrazňuje. Môžeme na ne nazerať ako na typy eschatológií či sociálnych reprezentácií, môžu mať formy kvázivedeckých výkladov, politických prejavov, osobných svedectiev, profetických textov, epizodických naratívov, propagandistických hesiel, alebo len symbolov a klišé.

Výstižné je definovať ich ako určité typy explanačných presvedčení o tajnom spojení aktérov so zámerom dosiahnuť skryté ciele, ktoré sú považované za nezákonné alebo zlovoľné (Bale 2007, Zonis 1994 cit. podľa Prooijen et al. 2015, 1). Pri hľadaní vzťahu medzi konšpiračnými teóriami a okultizmom môžeme vychádzať aj zo vzťahu medzi konšpiračnými teóriami a náboženstvom. Odborníci sa často zhodujú na tvrdení, že konšpiračné teórie v každej epoche ponúkajú pocit kontroly, porozumenia spoločenských zmien a kauzality udalostí (pozri napr. Bodner, Welch and Brody 2020, 34). Zložitost sveta a spoločenských interakcií, existencia individuálnych a medziskupinových konfliktov vedúcich k vzájomnému ubližovaniu a zabíjaniu, hľadanie odpovedí na otázky, čo je pravdivé na našom obraze sveta a čo nie, a prečo sa aj dobrým ľuďom dejú zlé veci, na to všetko ponúkajú odpovede rôzne typy náboženských kozmológií podobne, ako mnohé konšpiračné teórie. Prostredníctvom démonického obrazu sveta ponúkajú vinníkov v podobe tajomných a mocných aktérov, ktorí riadia osudy ľudí a hýbu dejinami.

Je preto pochopiteľné, že vedci sa snažia nájsť výstižný opis vzťahu medzi konšpiračnými teóriami a náboženstvom. Filozof K. Popper vnímal *konšpiračnú teóriu spoločnosti* ako verziu resp. náhradu za teistické predstavy o tom, že beh sveta je riadený vrtochmi a želaniami bohov (Popper 2002, 165). Štúdia B. Franksa,

A. Bangertera a M. W. Bauera (2013) uvažuje o konšpiračných teóriách ako o type kvázináboženskej mentalita. Podľa nich napriek tomu, že konšpiračné teórie sú v princípe subverzívne alternatívne výklady protirečiacie spoločensky etablovanej náboženskej a politickej doktríne, z hľadiska niektorých psychologických mechanizmov a účelu sú medzi nimi isté analógie. Napríklad od predkov zdedená predispozícia k identifikovaniu vzorcov alebo aktérov aj tam, kde žiadni nie sú, môže tak v prípade náboženských reprezentácií, ako aj niektorých typov konšpiračných teórií, viesť pri vysvetľovaní javov vzbudzujúcich ontologickú úzkosť (napr. choroby a neočakávané úmrtia) k identifikácii aktéra disponujúceho neintuitívnymi schopnosťami (nadprirodzenej bytosti alebo takmer všemocných a takmer všadeprítomných sprisahancov).

Pojem *okultizmus* predstavuje vo všeobecnosti vieru, vedomosti alebo využitie nadprirodzených síl alebo bytostí, pričom v západnej kultúre má v intelektuálnej a náboženskej rétorike výrazné pejoratívne konotácie (Gilbert 2013). Podľa A. Rabo sa antropologický výskum konšpiračných teórií rozvíjal aj v tandeme s výskumom čarodejníctva a pôsobenia temných síl. Okultné kozmológie, ako vnímanie reálnej prítomnosti tajných a skrytých dimenzií zodpovedných za beh vesmíru, nezaniikli ani po dosiahnutí určitého stupňa sociálneho, ekonomického a kultúrneho rozvoja. Existujú názory, že v súčasnosti sa šíria práve v podobe konšpiračných teórií (Rabo 2020, 156). Pre úplnosť upozorňujem aj na podobne zamerané výskumy vzťahu medzi vierou v konšpiračné teórie a vierou v širšiu kategóriu paranormálnych javov (Darwin, Neave & Holmes 2011; van Elk 2015; Newheiser, Farias & Tausch 2011 a i.).

Pri sledovaní historického vývoja fám obviňujúcich určité skupiny z okultizmu vidíme, že viaceré témy sa v dobovo adaptovaných podobách neustále vracajú do verejného diskurzu. Tento cyklický proces je známy aj z pozorovania folklórnych naratívov, a to najmä povestí, ktorých pôvod je spojený s fámami. Odborník na výskum fám Jean Noël Kapferer to symbolicky vyjadril nasledovne: „*Je to jasné, veľké fámy jednoducho neumierajú. Na nejaký čas zaspia, ale jedného dňa sa znovu prebudia ako sopka. Dokonca majú schopnosť premiestňovať sa: nikto nevie, kde sa znovu objavia v rovnakej alebo trochu pozmenenej podobe*“ (Kapferer 1992, 99, preklad autorka). Aj obvinenia z okultizmu a satanizmu vykazujú podobné revitalizácie. Istú dobu prežívajú v menších komunitách priaznivcov, no v určitom momente (najmä v časoch spoločenských kríz) sa adaptujú na príslušný dobový kontext a vyvolávajú senzáciu v širokej verejnosti. Po zdiskreditovaní alebo vyčerpaní záujmu opäť na chvíľu upadnú do stavu latentného prežívania. V prípade konšpiračných teórií o okultných



1. Screenshot článku „Škandál ‚PizzaGate‘ otriasa internetom, mainstream v USA sa snaží kauzu označiť za podvod. Dôkazy sú ale zdrcujúce!“ LifeNews.sk, 27. 11. 2016, cit. 15.10. 2017. (LifeNews Slovakia 2016)

sprisahaniach sú miestami ich latentného prežívania často radikálne (napríklad apokalyptické) náboženské prúdy, ktoré sa za istých okolností môžu stať rezervoárom masových prejavov paniky a politického radikalizmu. V súčasnosti to vidíme aj v prípade populistických a antisystémových politík typu hnutia QAnon mobilizujúcich svojich stúpencov aj prostredníctvom demonizovaného obrazu vnútorného nepriateľa.

V histórii nachádzame rôzne podoby prístupu náboženských autorít a radových veriacich voči fámam, resp. predstavám o okultných sprisahaniach. Popri obvineniach z čarodejníctva boli v tradičných náboženských predstavách (vrátane ľudovej martyrológie) už od čias stredoveku napríklad zakomponované obvinenia židov z okultných praktík zameraných proti kresťanom, pričom napríklad rituálne vraždy mali byť centrálné plánované na tajných schôdkach sprisahaného židovstva (Trachtenberg 1997, 117). Tento typ konšpiračných teórií pomáhal vykresľovať židov ako dokonalých nepriateľov kresťanského spoločenstva, konajúcich skutky v dokonalom protiklade voči kresťanskej morálke.<sup>1</sup>

1 Ich obvinenia z okultizmu zahŕňali vraždy nevinných detských obetí, znesväcovanie hostií a satanizmus.

2 Príkladom zo súčasnosti je aféra známa ako Pizzagate, ktorá viní politické elity z okultizmu a pitia detskej krvi; rôzne spracované verzie týchto obvinení sa šíria aj na slovenských a českých webových stránkach (obr. 1 a 2)



## Škandál „PizzaGate“ otriasa internetom, mainstream v USA sa snaží kauzu označiť za podvod. Dôkazy sú ale zdrcujúce!

18,825

2. Screenshot článku „David Rockefeller zemřel ve věku 101 let a na cestě do pekla mu nepomohly ani krevní konzervy s dětskou krví z kauzy Pizza Gate. Syndikát přišel o hlavu vyššího procesu řízení. Další na řadě je britská královna!“ AENews, 20. 3. 2017, cit. 15.4.2017. (AE News 2017)

Zdôvodňovali nutnosť ich absolútneho vylúčenia z kresťanského spoločenstva. Obvinenia z okultizmu boli účinnou formou diskreditácie aj v prípade iných skupín alebo jednotlivcov označovaných za hrozbu a platí to dodnes (Wade 2017).<sup>2</sup> (Viac o tejto téme napr. Tangherlini 2018.) Nie náhodou sa revitalizácia podobných stredovekých naratívov stala aj súčasťou politického súperenia konzervativizmu a liberalizmu v diskurze moderného politického antisemitizmu druhej polovice 19. storočia, ktorý bol silne ovplyvnený predstavami o okultnom pôsobení tajných spolkov slobodomurárov a iluminátov (Panczová 2017, 79-81). Tieto konšpiračné teórie boli jednak reakciou na revolučné zmeny v Európe, znamenajúce pád monarchií, presadzovanie sekularizácie spoločnosti a liberálnych ideí a nástup kapitalizmu, ale odrážali aj módnú vlnu záujmu o ezoterizmus, špiritizmus, satanizmus a orientálne náboženstvá.

Od druhej polovice 19. storočia sa v Európe i v USA šírila móda novodobého gnosticizmu a revolty voči osvietenскеj racionalite, ako aj voči oficiálnym cirkev-

ným inštitúciám (príkladom bola Teozofická spoločnosť založená v roku 1875). Tento trend zvyšoval obavy kresťanských cirkví zo šírenia okultných praktík a presadzovali sa naratívy o sofistickovanom protikresťanskom globálnom sprisahaní. Predovšetkým v milenaristicky orientovaných typoch kresťanských spoločenstiev nachádzame presvedčenia o rastúcom vplyve okultizmu, čo býva interpretované ako plán. Vysvetlením je totiž vstup do apokalyptického obdobia, kedy podľa biblickej knihy Zjavenia sv. Jána dočasne prevezme vládu nad svetom Antikrist. Konšpiračné komentáre k biblickému posolstvu dodávajú konkretizáciu nepriateľov, ktorí mu v jeho boji o moc pomáhajú. Významnejšie tragické udalosti sú v týchto komunitách interpretované ako naplnenia apokalyptických prorociev, ktoré symbolicky hovoria o rôznych typoch budúcich skúšok a utrpení zoslaných na ľudstvo (o téme milenarizmu a kresťanských konšpiračných teórií v USA podrobnejšie píše napríklad Fenster 2008, 197-232).

### Konšpiračné teórie a okultizmus ako oblasti diskurzívneho vylučovania

Ako už bolo naznačené aj v predošlom texte, konšpiračné teórie v zásade predstavujú subverzívne typy presvedčení. Vnímam ich teda aj ako „nepodložené, neverené, resp. oficiálne neakceptované informácie, ktoré varujú pred nebezpečným sprisaháním. V súvislosti s významnými historickými udalosťami vyzdvihujú úlohu sprisahania (resp. sprisahaní) a neveria oficiálnym zdôvodneniam“ (Panczová 2017, 14).

Diskurz tu vnímam ako proces alebo jav, v ktorom ide o výmenu a konanie v rámci určitých pravidiel poznania. Tie rozhodujú o tom, čo je dôležité a nedôležité, správne a nesprávne, ako aj o hodnotových horizontoch, v rámci ktorých sa vytvárajú spoločné alebo odlišné ciele a záujmy. Zároveň „zdôvodňujú tieto vedomostné systémy morálnymi a etickými argumentmi, ktoré sú zamerané na nejaký spoločenský konsenzus, poza ktorý nemožno zájsť; riadia aj možnosti zmien a nových interpretácií v týchto systémoch; a napokon stanovujú hierarchiu medzi rôznymi vedomostnými systémami v zmysle nejakého presahujúceho vedomostného systému“ (Kaschuba 1999, 235).

Pojem okultizmu je podmienený podobnou ideou opozície voči všeobecne prijímanej interpretácii náboženského typu poznania. Koncepty okultizmu a konšpirácie spája moment skrytosti a stigmatizácie. Latinský pojem *occultus* má význam „skrytý“, okultizmus je teda tajná náuka šíriaca sa v rozpore s oficiálnou náboženskou doktrínou a má punc kolaborácie so zlými, démonickými silami. Podstatou sprisahaní a teda aj konšpiračných teórií je odkrývanie aktivít tých skupín, ktorých konanie alebo aj samotná existencia, sú tajné,

resp. utajované. Takto sa konšpiračné teórie stávajú nástrojom odhaľovania údajných nebezpečných okultných praktík. Utajovanie však zároveň poukazuje na stigmatizáciu určitého typu diskurzov. Historik James Webb charakterizoval okultizmus v európskom priestore ako jeden z typov zamietnutého poznania (*rejected knowledge*), ktoré je zavrhnuté etablovanými dominantnými inštitúciami šíriacimi náuku európskeho kresťanstva a ktoré sa ďalej šíri v rámci undergroundu rôznych subkultúr (Webb 1974, 191-92). Nadväzujúc na neho na neho vytýčil M. Barkun širšiu kategóriu stigmatizovaného poznania (*stigmatized knowledge*). Ňou pomenúva „*tvrdenia o pravde, ktoré ich šíritelia považujú za overené aj napriek marginalizácii týchto tvrdení zo strany inštitúcií, ktoré konvenčne rozlišujú medzi poznáním a omylom*“ (Barkun 2013, 26). Barkun takéto tvrdenia delí do piatich skupín: zabudnuté poznanie (*forgotten knowledge*, napr. údajné poznanie stratených civilizácií), prekonané poznanie (*superseded knowledge*, poznanie nahradené modernejšími prístupmi, napr. astrológia či alchymia), ignorované poznanie (*ignored knowledge*, poznanie akceptované skupinami, ktoré nemajú prestížne postavenie v spoločnosti a ignorované inými, napr. ľudová medicína), zamietnuté poznanie (*rejected knowledge*, poznanie zamietnuté už na začiatku, napr. tvrdenia o UFO únosoch) a potlačené poznanie (*supressed knowledge*, tvrdenia, ktoré sú autoritám známe, ale tieto ich údajne potláčajú kvôli obavám z následkov alebo kvôli sebeckým záujmom napr. alternatívna liečba rakoviny a pod.). Posledná kategória má pritom tendenciu pohltiť ostatné, keďže stúpenci všetkých typov stigmatizovaného poznania smerujú k podozreniam, že za marginalizáciou ich presvedčení stoja zlé úmysly tých, ktorí rozhodujú o ortodoxnosti (Barkun 2013, 27). Dyrendal a kolektív 2019 v podobnom duchu tvrdia, že v prípade ezoterických hnutí, označovaných za okultné, predstavuje marginalizácia motiváciu pre ich stúpencov, aby otočili tento proces vymedzovania sa (*othering*) prostredníctvom mytému sprisahania. „*Vyššie pravdy, duchovnej transformácie, jasnovidectvo, univerzálne bratstvo a voľná energia sú vedome potláčané kňazmi, vedcami, politikmi a finančníkmi*“ (Dyrendal et al. 2019, 41, prekl. autorka).

Konšpiračné teórie a okultizmus teda koexistujú vo viacerých typoch vzťahov s ohľadom na ideologické a mocenské postavenie účastníkov diskurzu, napríklad:

- obvinenia z okultného sprisahania môžu byť nástrojmi skupinovej stigmatizácie zo strany väčšiny resp. hegemoniálnych náboženských inštitúcií. Sú nástrojom vymedzovania sa „ortodoxie“ voči „herézam“;
- náboženské prúdy, ktoré sú vylučované z oficiálneho diskurzu danej inštitúcie, používajú voči nej rov-

nakú zbraň – množstvo odštiepených náboženských hnutí od pôvodnej cirkvi napríklad označuje jej religiozitu za okultnú; konšpiračné teórie sú nástrojom legitimizácie stúpencov poznania označovaného za okultizmus. (Pozn. autorky: tomuto typu vzťahu sa v ďalšom texte bližšie venovať nebudem, táto téma si zasluhuje osobitnú štúdiu);

Stretávame sa však aj s iným využitím konšpiračných teórií o okultizme, a to ako nástroja na diskreditáciu nepriateľa zo strany tých, ktorí nie sú explicitnými stúpenkami konkrétného náboženského systému alebo filozofie, nereprezentujú učenie oficiálnych cirkví ani náboženských skupín označovaných za okultistické. Teórie, ktoré používajú, sú síce prevzaté z náboženských diskurzov, ale démonizácia nepriateľa je len jedným z nástrojov boja proti „spoločnému nepriateľovi“. Príkladom môžu byť články na alternatívnych webových stránkach, ktoré zdieľajú akékoľvek, často aj ideologicky protirečivé texty, dôležitým je prvok revolty alebo rezistencie voči systému.

Vzájomné interakcie a reflexie náboženských i ne-náboženských aktérov tohto diskurzívneho súboja formujú ďalší vývoj konšpiračných teórií o okultizme.

### **Obavy z okultizmu a satanizmu v náboženskom diskurze**

Sociológ T. Luckmann (1967) konštatoval, že od 60. rokov 20. storočia kresťanstvo stratilo svoj monopol na západnú religiozitu, čo však nevedlo k vzniku sekulárnej spoločnosti. Ľudia s potrebou veriť sa začali správať ako konzumenti, ktorí si z koláže rôznych náboženských tradícií vyskladali podľa potreby svoju privátnu religiozitu. Tento kultúrno-náboženský trend viedol nielen k vzniku nových náboženských hnutí eklektického typu, ale zároveň ovplyvnil aj vývoj konšpiračných teórií prepájajúcich rôzne náboženské, filozofické, vedecké a politické presvedčenia a ideológie. Záujem o ezoterizmus bol nielen úzko náboženským, ale aj kultúrnym javom (bol reflektovaný vo filozofii i v umení)<sup>3</sup>. Zároveň vyvolal reakciu pôvodných cirkevných denominácií, ktoré začali pociťovať ohrozenie z dôvodu poklesu počtov svojich členov. Príkladom môže byť pomerne silná odozva na hnutie New Age, ktoré bolo populárne najmä v 70. a 80. rokoch 20. storočia. Očakávajúc „nový vek“ lásky a svetla ponúkalo prípravu v podobe osobnej premeny a liečenia (Melton 2016). Rozvíjalo myšlienky ezoterizmu, špiritizmu a astrológie, obsahovalo prvky teozofie, orientálnych duchovných smerov, UFO kultov a pod. Kresťanské cirkvi sa snažili popri odsúdení neortodoxných prvkov v jeho

učení hľadať spoločenské príčiny jeho príťažlivosti v očiach súčasníkov a spôsoby, ako brániť jeho šíreniu. V rámci katolíckej cirkvi bolo napríklad vydané komplexné odporúčanie pracovnej skupiny zaoberajúcej sa štúdiom nových náboženských hnutí s názvom *Ježiš Kristus – prameň živej vody; kresťanská úvaha o new age*, ktoré je určené pre osoby pôsobiace v pastorácii a objasňuje historické korene a náboženskú podstatu hnutia. Upozorňuje aj na špecifickosť okultných prvkov, nakoľko okultizmus spolu s mágiou považuje za nástroje na získanie moci (na rozdiel od ezoterizmu, ktoré je hľadaním poznania). Zároveň sa snaží racionálne pomenovať príčiny jeho popularity, pričom ako podstatné momenty vidí krízu náboženskej identity a odmietanie ideálov a spirituality ponúkaných modernému človeku oficiálnymi cirkvami: „*Niektorí hovoria, že kresťanské náboženstvo je patriarchálne a autoritatívne, že politické inštitúcie nie sú schopné zmeniť svet na lepší a že klasická (alopatická) medicína nedokáže účinne liečiť ľudí. Skutočnosť, že kedysi centrálné prvky spoločnosti sú dnes považované za nedôveryhodné alebo strácajú skutočnú autoritu, vytvorila ovzdušie, v ktorom ľudia hľadajú viac do vlastného vnútra, do seba, kde hľadajú zmysel a silu. Obracajú sa aj na alternatívne inštitúcie v nádeji, že im odpovedia na ich najhlbšie otázky. Život alternatívnych spoločentiev sedemdesiatych rokov dvadsiateho storočia, ktorý bol chaotický a nemal žiadnu štruktúru, podnietil úsilie o väčšiu disciplínu a štruktúrovanosť, ktoré sú bezpochyby kľúčovými prvkami nesmierne populárnych, mystických hnutí. New age je príťažlivý predovšetkým preto, že mnohé z toho, čo ponúka, spĺňa tie ľudské túžby, ktoré oficiálne inštitúcie často nespĺňali*“ (KBS n. d.).

Pojmom, ktorý nadobudol medzinárodnú popularitu a pomenúva rôznorodé predstavy o celosvetovom sprisahaní, je Nový svetový poriadok (angl. New World Order, skratka NWO, ako synonymum býva používané aj označenie One World Government, skratka OWG). V konšpiračných naratívoch je určitým ekvivalentom apokalyptickej vlády Antikrista. Do povedomia verejnosti sa dostal aj vďaka konzervatívnemu republikánskemu politikovi Patovi Robertsonovi, autorovi knihy *New World Order* (Robertson 1991). Nadväzujúc na motívy globálneho sprisahania slobodomurárov, iluminátov a židov, pôsobiacich v pozadí americkej vrcholnej politiky, Robertson rozvinul v tejto knihe tému snáh o vytvorenie globálnej vlády, ktoré riadi sám diabol, aby sa tak naplnili apokalyptické predpovede. Táto kniha sa stala krátko po jej vyjdení bestsellerom a spolu s inými Robertsonovými verejnými prejavmi patrí k významným zdrojom sprisahaneckého diskurzu s okultnou

3 Žáner „ezoterická hudba“ neraz vystihoval viac hudobný módný štýl ako jej filozofický či náboženský účel.

tematikou. Robertson, predstaviteľ charizmaticky orientovaného prúdu evanjelického kresťanstva postaveného na intenzívnej verejnej evanjelizácii, je zároveň zakladateľom rozsiahlej medzinárodnej vysielacej siete Christian Broadcasting Network a jej odnoží. V súlade s milenaristickým štýlom hlásal blízkosť naplnenia apokalyptických prorocí, interpretoval svetové katastrofy ako dôsledky démonických sprisahání, trestov za okultizmus a hriešny spôsob života.<sup>4</sup>

Zaujímavým príkladom verejnej paniky spôsobenej obavami z okultizmu boli varovania pred pôsobením satanistických okultných spoločenstiev koncom 80. rokov 20. storočia v USA a západnej Európe. Tieto spolky mali údajne v rámci magických rituálov zneužívať a vraždiť deti, pričom obeť sa mali každoročne počítať v tisíckach. Korene, priebeh i závery vyšetrovaní tejto paniky vo Veľkej Británii sledovala antropologička Jean La Fontaine, ktorá na základe bohatej dokumentácie konkrétnych prípadov odhalila krehkú hranicu medzi realitou a fikciou pri interpretácii faktov pod vplyvom radikalizácie verejnej mienky fundamentalistickým diskurzom. Práve vplyv fundamentalistických naratívov pochádzajúcich najmä z pentekostálnych komunít USA o monštruóznej sieti satanistov infiltrovaných v spoločnosti ovplyvnil tak verejnú mienku, ako aj odborníkov i vyšetrovateľov. V dôsledku toho vznikla séria falošných obvinení nevinných ľudí zo satanizmu, ako aj falošných spomienok údajných obetí (La Fontaine 1998).

Jedným z amerických autorov, ktorých La Fontaine identifikovala ako zdroje šírenia obáv z masového pôsobenia satanizmu vo vyššie uvedenej kauze, bol fundamentalisticky orientovaný evanjelizátor z Texasu Texe Marrs (pozri aj Barkun 2013, 52). Príčinil sa o šírenie viacerých typov konšpiračných naratívov okultistického zamerania, napríklad o šírenie obáv z vládou riadenej implantácie biočipov (mikročipov, nanočipov). Motív hrozby ovládnutia ľudstva prostredníctvom biočipov súvisel s číslom 666, ktoré sa objavuje v Zjavení sv. Jána (Apokalypsa) ako číslo šelmy, ktorým budú ľudia označení na čele alebo na ruke: „*A pôsobí, že všetci, malí i veľkí, bohatí i chudobní, slobodní aj otroci, prijímajú na pravú ruku alebo na čelo znak, a že nik nemôže kupovať alebo predávať, iba ten, kto má znak: meno šelmy alebo číslo jej mena. V tomto je múdrosť: Kto má*

*rozum, nech spočíta číslo šelmy; je to číslo človeka a jeho číslo je šesťstošesťdesiatšesť.*“ (Zjv. 13, 16-17).

Tvrdenie, že čiarové kódy používané pri predaji tovarov obsahujú číslo biblickej šelmy, však publikovala už Mary S. Relfe v knihe *The New Money System 666* (1982). Autorka tvrdila, že používanie čiarového kódu čítaného prostredníctvom optických zariadení bude neskôr nahradené jeho implantáciou do ruky. V USA sa panika z čiarových kódov a neskôr mikročipových implantátov nesúcich informácie o svojich nositeľoch stala súčasťou fundamentalistických náboženských naratívov namierených v politickom boji proti liberálnym demokratom.<sup>5</sup> Takéto implantáty majú v predstavách konšpiračných teoretikov moc nielen sledovať aktivity ľudí, ale aj ovplyvňovať ich myslenie, čím sa z ľudí v čase nastolenia Nového svetového poriadku vytvorí armáda poslušných robotických sluhov.

Predstavy o zhubnom pôsobení sprisahaných okultistických síl v súčasnom svete zdôrazňovali i niektoré iniciatívy z prostredia katolíckej cirkvi. Často sú naviazané na predstavy o okultnom pôsobení tajných spoločností iluminátov a slobodomurárov, ktoré majú byť konkurentmi tradičných cirkví tak v politickom, ako aj v duchovnom zápase a od čias Francúzskej revolúcie 1789 riadia lavínu globálnej sekularizácie. Predstaviteľom jednej z takýchto iniciatív varujúcich pred okultným slobodomurárstvom bol taliansky kňaz Stefano Gobbi, zakladateľ Mariánskeho kňazského hnutia. Je autorom knihy *Kňazom, milovaným synom Panny Márie* (2000), známej aj ako tzv. Modrá kniha, v ktorej spísal údajné vnuknutia (nie formou zjavenia, ale vnútornej inšpirácie) od Panny Márie z rokov 1973 – 1997, ktorá má na Slovensku oficiálne biskupské imprimatur.<sup>6</sup> V knihe je možné nájsť početné odkazy na apokalyptické prorocťvá, ktoré sú interpretované ako zápas diabolských síl a slobodomurárov proti cirkvi, prebiehajúci práve v 20. storočí s víziou blízkeho konca sveta. Kňazi sú vo vnuknutiach z 80. rokov predstavení ako apoštoli posledných čias, vedúci boj s apokalyptickým červeným drakom (interpretovaným ako symbol komunizmu), ktorému pomáha čierna šelma (slobodomurárstvo):

*„Ak sa červený drak snaží priviesť celé ľudstvo ku konaniu bez Boha, k popieraníu Boha a šíri preto blud ateizmu, cieľom slobodomurárstva nie je popierať*

4 Napr. zemetrasenie na Haiti v roku 2010 pripísal dôsledku paktu s diablom, ktorý predkovia Haiťanov uzavreli, aby sa zbavili francúzskej nadvlády; hurikán Katrina v roku 2005 mal byť Božím trestom za vykonávanie potratov, pandémie Covid-19 trestom za hriešny styk osôb rovnakého pohlavia a pod.

5 Príkladom je tvorba amerického spisovateľa Texeho Marrsa o projekte mikročipizácie pod názvom L.U.C.I.D. (Marrs 1996; Barkun 2013)

6 Imprimatur č. 159/2000 zo dňa 4. 12. 2000 knihe udelil vtedajší spišský biskup a predseda Konferencie biskupov Slovenska Mons. František Tondra.

*Boha, ale rúhať sa mu. [...] Najväčším rúhaním je upieranie úcty patriacej len Bohu a jej preukazovanie tvorom a samému satanovi. Hľa prečo sa v týchto dobách zvrhého pôsobenia slobodomurárstva všade šíria čierne omše a satanský kult.“*

Miláno (Taliano), 3. júna 1989

Prvá sobota v mesiaci a sviatok Nepoškvrneného Srdca Panny Márie

(Gobbi 2000, 264)

*„Majte účasť na mojej bolesti, lebo tu vládne slobodomurárstvo so svojou okultnou, tajomnou mocou, ktorá vedie k neviazanosti zvykov, k strate zmyslu pre morálku, k vyvyšovaniu sexuálnej slobody, k rozkladu rodiny v dôsledku rozvodov, bránenia počatiu a potratov, ktoré sa šíria čím ďalej viac a sú uzákoňované. Potom chápete, ako pád komunizmu, ku ktorému došlo v roku 1989 v dôsledku osobitného zásahu môjho Nepoškvrneného Srdca, je iba znakom a závdavkom môjho úplného a najväčšieho víťazstva.*

*Toto víťazstvo nastane s pádom praktického ateizmu na celom svete, porážkou slobodomurárskych a diabolských síl, rozbitím veľkej moci zla a úplným víťazstvom Boha vo svete, ktorý bude dokonale očistený veľkým milosrdným trestom.“*

Debrecín (Maďarsko), 15. septembra 1996

Sviatok Sedembolestnej Panny Márie

(Gobbi 2000, 408).

### **Téma okultizmu v súčasnom slovenskom náboženskom konšpiračnom diskurze na príklade združenia Magnificat Slovakia**

Príkladom iniciatívy, ktorá akcentuje konšpiračné prvky v mariánskom hnutí, ale zároveň kvôli politickej a náboženskej radikalizácii nepožíva podporu predstaviteľov katolíckej cirkvi, môže byť jedno z najdlhšie pôsobiacich médií zameraných na konšpiračné teórie s náboženským obsahom na Slovensku, občianske združenie Magnificat Slovakia. Bolo založené v roku 1994, zameriava sa najmä na spravodajstvo o mariánskych zjaveniach a vedie ho niekdajší protikomunistický disident A. Selecký. Združenie zároveň pôsobí ako vydavateľstvo (časopis MRosa a iné), svoje názory šíri aj prostredníctvom webovej stránky a sociálnych sietí. Verejne sa zviditeľnilo v roku 2012, kedy založilo poli-

tickú stranu predstavujúcu radikálny kresťanský konzervativizmus, ktorá pôsobila do roku 2016. Mariánsky kult je v Seleckého podaní orientovaný aj na varovanie pred okultnými sprisahaniami, a to v duchu obrany pred „západnou kultúrou“, Novým svetovým poriadkom, sprisahaneckým židovstvom a slobodomurármi. V roku 2000 vydalo združenie Magnificat Slovakia Seleckého knihu *Dialnica do pekla*, ktorá v rámci apokalyptického konšpirativizmu slúži aj ako kritika politického diania:

*„V zmätku doby, v ktorej dominuje informatika, akoby ľudstvo prežívalo všetky svoje možnosti, stavy a celé svoje dejinné dedičstvo. Mnohí nevieme tento stav dešifrovať ani hodnotiť. Sme z toho zmätení. Pred desiatimi rokmi sme vstúpili do obdobia, ktoré sa pre nás zdalo ‚prechádzkou ružovým sadom‘. Skončil sa komunizmus. Boli sme hrdí na svoju ‚nežnú revolúciu‘. [...] Zdalo sa, že všetky hrôzy prenasledovania máme za sebou. Bol to však len koniec ‚Červeného draka‘, ktorý uvoľnil miesto oveľa horšiemu nebezpečenstvu – ‚Čiernej šelme‘ [...] Svet biznisu, násilia a amorálnosti akoby nenarážal na žiadny odpor. Doba, ktorá je už tu – to je doba, v ktorej prichádza Antikrist so svojou anticirkvou a antiapoštolmi. [...] Ak sme v kapitolách o slobodomurárstve povedali, že ono dnes predstavuje tú prvú šelmu s desiatimi rohmi, ktorú sv. apoštol Ján videl vystupovať z mora (Zjv 13, 1-10), tak podobne môžeme povedať, že hnutie New Age predstavuje dnes druhú apokalyptickú šelmu, podobnú baránkovi“ (Selecký 2000, 2-3; 17).*

Na stránke združenia je možné nájsť odkazy na články a komunity, ktoré zdieľajú konšpiračné teórie namierené voči oficiálnym cirkevným inštitúciám a ich predstaviteľom, predovšetkým voči súčasnému pápežovi Františkovi. Boj proti „systému“ tu teda predstavuje dokonca i boj proti súčasnému vedeniu cirkvi, nadväzujúc na motívy ovládnutia Vatikánu slobodomurármi presadzujúcimi modernizmus, morálny relativizmus a rôzne prejavy ústupkov voči požiadavkám liberálnej spoločnosti. Zdrojmi informácií sú predovšetkým zahraničné internetové zdroje podobného zamerania.<sup>7</sup>

Postoj katolíckej cirkvi voči združeniu je vzhľadom na jeho politický i náboženský radikalizmus do istej miery odmietavý. Ideologická profilácia združenia (i členov politickej strany) totiž najmä v čase vstupu do

<sup>7</sup> Stránka zdieľa napríklad video pod názvom „Muž, ktorý prekážal“, na ktorom kňaz p. Santiago Martín počas homílie vysvetľuje, prečo došlo k odstúpeniu pápeža Benedikta XVI. Dôvodom mala byť nie fyzická únava, ale útoky jeho nepriateľov zvonku i zvnútra, ktorí ho (najmä prostredníctvom obvinení kňazov z pedofílie) donútili povedať, že v úrade končí. Celý proces vníma opäť ako boj dobra a zla, pričom práve popieranie tohto princípu je nástrojom sprisahancov. „Tu je naprogramovaný plán úmyselne proti Cirkvi. Súčasná ‚diktatúra relativizmu‘ bráni jednoznačne označiť niečo ako ‚dobro‘ alebo ‚zlo‘.“

politiky inklinovala k radikálnym postojom, čo ich viedlo k opakovanej podpore antisystémovej Kotlebovej Ludovej strany Naše Slovensko (LSNS). LSNS aj Magnificat Slovakia našli ideologický prienik tak v proklamovaných radikálnych konzervatívnych hodnotách, prokremeľskej orientácii, antimigračnej politike a mariánskomulte, ako napríklad aj v konšpiračných teóriách podporujúcich antisemitizmus. Okrem rýdzo náboženských tém na stránke nájdeme i verziu *Protokolov sionských mudrcov* Miroslava Dolejšiho (Helebrandt 1991) a politické spravodajstvo venované téme „Nového svetového poriadku“, pričom podtémami tejto sekcie sú „okultizmus“, „slobodomurárstvo“ a „svetovláda“. Okultizmus je zastúpený témou nezlučiteľnosti kresťanstva s buddhizmom a inými východnými filozofiami,<sup>8</sup> „slobodomurárstvo“ reprezentujú témy indikujúce vplyv Židov na elimináciu kladných postojov voči vojnovému slovenskému štátu a upozorňujúce na islamizáciu spoločnosti. V duchu radikálneho dualizmu je vnímaná i súčasná politika: Západ reprezentovaný Európskou úniou, USA a NATO patria do sféry zla, zatiaľ čo Východ a politika prezidenta Putina je vykresľovaná v pozícii ochrancov kresťanstva, spravodajstvo Veľvyslanectva Ruskej federácie je vnímané ako objektívny zdroj informácií na rozdiel od mainstreamového spravodajstva.

Stupňujúci sa politický a náboženský radikalizmus a spolupráca s LSNS viedli v roku 2016 k dôraznému vyhraneniu sa Konferencie biskupov Slovenska voči aktivitám združenia.<sup>9</sup>

V súčasnosti existuje v slovenskom jazykovom prostredí stále sa rozširujúci zoznam fundamentalistických a radikálnych konzervatívnych platforiem, ktoré pravidelne zdieľajú antisystémový konšpiračný obsah vrátane odhaľovania okultných sprisahání. Vzhľadom na ich prílišný radikalizmus, zachádzajúci až do spochybňovania oficiálnych cirkevných autorít, sa k nim oficiálna cirkevná hierarchia nehlasí, ba dokonca v decembri 2020 sa hovorca KBS M. Kramara po prvýkrát vyjadril vyjadril v médiu Konferencie biskupov Slovenska a zaujal jasný negatívny postoj voči dezinformačným kresťanským médiám.<sup>10</sup>

## Okultizmus a COVID-19

Vráťme sa k úvodnej úvahe o tom, ako sa pandémia Covid-19 stala príležitosťou pre znovuoživenie okultne zameraných konšpiračných naratív. Výnimočnosť situácie prináša jednak nezvyčajné interpretácie, a zároveň vyplavuje staršie vrstvy fám a naratív, ktoré medzitým zdanlivo upadli do zabudnutia.

Snaha nájsť východisko z pandémie pomocou vakcín narazila na dve základné psychologické bariéry: prvou je strach z novej vakcíny a odpor voči očkovaniu. Druhú tvoria nové technológie, ktorých princípom ľudia nerozumejú a predstavujú v ich intuitívnych predstavách prekračovanie „normálneho“, „prirodzeného“ fungovania vecí, ľahko vyvolávajú podozrenia. Príkladom politického využitia tejto situácie pre šírenie konšpiračných teórií je príhovor predsedu strany Ludová strana Naše Slovensko Mariána Kotlebu, ktorý má vo svojej aktuálnej politickej agende aj spochybňovanie oficiálnych interpretácií pôvodu pandémie a antivakcinačnú kampaň. Vo videu šírenom prostredníctvom kanála YouTube pod názvom „Koronavírus ako zámienka na zotročenie ľudí“ zo dňa 15. 4. 2020 (obr. 3) revitalizoval teóriu o biočipových implantátoch nasledovne:

*„To, že korona – tento vírus, bol umelo vytvorený v laboratóriách, je už asi všetkým úplne jasné, sú na to dôkazy, sú na to analýzy špičkových biológov, mikrobiológov, genetikov, jednoducho ľudí, ktorí sa tomu venujú, to nie je z mojej hlavy [...] otázka je, prečo vlády štátov, a bavme sa o našej slovenskej vláde, uzatvára celú republiku, uzatvára a utlmuje, likviduje celú ekonomiku [...] nie je cieľom Matoviča ochrániť ľudí pred koronavírusom, ale je, podľa môjho názoru, jeho cieľom dostať slovenskú ekonomiku úplne na kolená a pripraviť pôdu pre to, aby sa mohol preskupiť majetok ľudí do rúk vyvolených skupín, do rúk oligarchov, do rúk nadnárodných finančných skupín a finančného kapitálu. [...] V Spojených štátoch aj v Izraeli, aj možno v niektorých iných krajinách, už dnes majú vakcíny, ktoré obsahujú nanočipy a pomocou tej takzvanej vakcíny vám do tela vstreknú ten nanočip, ktorý má nejaké funkcie. Vy, samozrejme, neviete, aké funkcie má, aké funkcie má aktivované, aké funkcie má ešte neaktivované. Možno sa teraz niektorí smejete, ale to, že o tom neviete, to, že to nepoz-*

8 Pozri príspevok „Guru alebo Ježiš“.

9 Tlačová kancelária Konferencie biskupov Slovenska (TK KBS) v roku 2016 vo svojom oficiálnom vyhlásení uviedla: „... časopis *M Rosa*, ktorý vydáva Magnificat Slovakia, nemá cirkevné schválenie a nesmie sa predávať v chrámoch, aby vo veriacich nevznikol dojem, že reprezentuje postoje Cirkvi. [...] Ak však porovnáme volebné programy radikálnych strán s postojmi Cirkvi, o ktorých hovorí články TK KBS, vyznieva to tak, že voliči, ktorí sa hlásia ku Katolíckej cirkvi (a k poslušnosti jej hierarchii) mohli tieto strany voliť skôr napriek svojim náboženským postojom, než kvôli nim.“

10 „Hovorca KBS k šíreniu dezinformácií prostredníctvom internetu.“

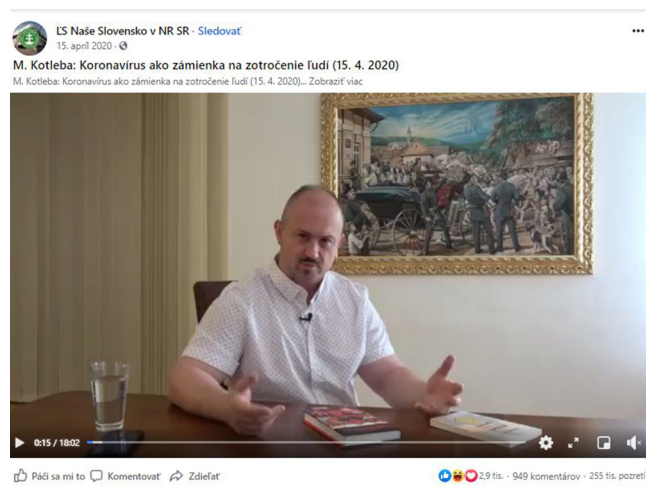


náte, to neznamená, že to neexistuje a potom bude veľmi neskoro nejako plakať nad tým, keď si to dáte a keď zrazu zistíte, že niekto získava nad vami cez tú vakcínu a cez ten čip nejakú kontrolu. Nepresviedčam vás o svojej pravde, sledujem informácie, rozmyšľam nad vecami, a hlavne, priatelia, všetko to už máme tu niekde dopredu napísané. [...] a teraz tu nechcem hovoriť o nejakých konšpiráciách, o nejakých Protokoloch siónskych mudrcov alebo o podobných veciach. Zjavenia Jána v Biblii jasne hovoria: „kto neprijme čip, nebude môcť ani obchodovať, nebude môcť predávať, nebude môcť nakupovať, nebude môcť robiť v podstate nič.“ [...] Toto je ďalší z cieľov. Využiť koronapaniku na to, aby sa ľudia ako keby v záujme toho, že sa nechcú nakaziť dotykom peňazí, aby sa zbavovali hotovosti, aby opúšťali hotovosť a platili cez elektronické prostriedky. Každý elektronický prostriedok je založený na báze čipu. [...] Rozmyšľajte nad tým a porovnajte si to s tým, čo sa píše v Zjavení svätého Jána. [...] Naše riešenie je spraviť všetko pre to, aby naša republika bola opäť čo najviac samostatná a sebestačná [...] a treba obnoviť slovenskú korunu.“

Ukážka naznačuje využitie osvedčených stratégií argumentácie a presviedčania<sup>11</sup> v dezinformačných konšpiračných teóriách:

- snaha predstaviť teóriu ako nezaujatú, postavenú na odborných poznatkoch;
- vykresľovanie dystopických obrazov pripravovanej globálnej mocenskej totality (rôzne verzie Nového svetového poriadku); môžu pritom využívať aj náboženskú alebo ezoterickú symboliku, pričom sa často inšpirujú apokalyptickými predstavami, v ktorých je dianie vo svete prejavom boja dobra a zla a súčasnosť zobrazujú ako nástup prechodného ovládnutia sveta diablom;
- ponúkajú predstavy dejín ako naplňovania dávneho plánu sprisahancov;
- spochybňovanie a relativizácia oficiálnych inštitúcií, keďže pravda je manipulovaná zo strany držiteľov moci.

Napokon môžeme uviesť aj príklad využitia témy okultizmu a skrytých satanistických znamení aj v nereľigióznom kontexte, na stránkach orientovaných na alternatívnu vedu a medicínu. Stránka Badatel.net, ktorá vznikla v roku 2007, podľa vlastných vyjadrení posky-



3. Screenshot videa „LS Naše Slovensko v NR SR: Koronavírus ako zámienka na zotročenie ľudí.“ 15. 4. 2020. (YouTube 2020)

tuje prehľad o tradičnej medicíne, no podľa viacerých databáz hodnotiacich dôveryhodnosť internetových stránok patrí medzi výrazne dezinformačné platformy.<sup>12</sup> V súvislosti s jej kampaňou spochybňujúcou závažnosť ochorenia Covid-19 a protiepidemických opatrení, siahla aj ona po prevzatí konšpiračných teórií šíriacich tému z okultizmu a satanizmu údajne sa skrývajúceho za opatreniami vlády. Príkladom je článok s názvom „Podľa mnohých indícií slovenskú vládu posadli okultné satanské sily“ (obr. 5) publikovaný v novembri 2020, ktorého uverejnenie zdôvodnili slovami: „Dnes sme priniesli možno trochu netradičný článok, avšak dnešná doba je nadmieru netradičná a preto je potrebné, bádať aj v takých zákutiach, kde bežne nezachádzame.“ Nie je jasné, nakoľko je článok myslený vážne a nakoľko satiricky, no indície o posadnutí vlády poskytovali interpretácie číselných symbolov údajne typických pre satanizmus ukrytých v grafike testovacích certifikátov (obrázok troch koronavírusov so šiestimi výbežkami a piatimi bodkami evokovalo číslo šelmy 666 a pentagram, obr. 6), alebo v čísle uznesenia vlády SR 693/2020 z 28. 10. 2020, ktoré sa týkalo rozšírenia opatrení v čase núdzového stavu.

Podobne dňa 29. 12. 2020 stránka uverejnila článok „Rúška, odstupy, umývanie rúk a izolácia sú masové satanské iniciačné rituály“, ktorý tento krát hľadal okultnú a satanistickú symboliku v základných protiepidemických opatreniach, ktoré údajne v skutočnosti slúžia skrytým zámerom sprisahaných okultistov. Odkazuje

11 Špecifikám argumentačných stratégií v konšpiračných teóriách sa bližšie venovali napr. Bahna 2015 a Panczová 2017.

12 Príkladom môže byť hodnotenie na platforme konspiratori.sk, kde sa o.i.uvádza, že „stránka obsahuje klamlivé, dezinformačné správy a lživú propagandu, čiže tvrdenia, ktoré sú v rozpore s faktami“.

## Rúška, odstupy, umývanie rúk a izolácia sú masové satanské iniciačné rituály

29/12/2020 autor: redakcia · 39 komentárov

Uložiť Like 1.4K Share 1.4K

Print PDF Email



4. Screenshot článku „Podľa mnohých indícií slovenskú vládu posadli okultné satanské sily.“ (Badatel 2020a)

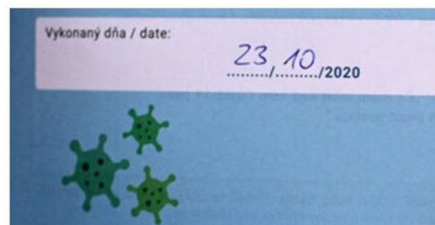
pritom na porušenia zásad kresťanskej morálky a odkazuje na citáty z Biblie. Posolstvo článku bolo objasnené komentárom, ktorý predpokladá kontroverzné prijatie témy okultizmu publikom, argumentujúc snahou o objektivitu a apelom na kritické myslenie, pričom otázku pravdivosti necháva otvorenú:

„Tak ako so všetkým, čo vidíte, čítate, počujete alebo čo vám je prikazované, snažte sa aj tu použiť vlastný rozum. To, čo napíšeme v tomto článku, sa niekomu môže zdať až príliš šialené. Avšak ako všetci z nás bez pochyb dávno vieme, ľudia, ktorí sa snažia ovládnuť tento svet a zaviesť tu Nový svetový poriadok („Veľký reset“), sú Luciferovi okultisti a oni na tieto veci veria bez ohľadu na to, či na ne veríte aj vy. Preto znovu zopakujeme, použite vaše vlastné kritické myslenie a úsudok. Sami potom uvidíte, či tieto veci vo vás rezonujú alebo nie. Poznámka: My netvrdíme, že hocičo v tomto článku je pravda alebo nie. Jednoducho sa s vami iba delíme o informácie, ktoré sme objavili na internete.“

Z hľadiska diskurzívnych procesov vylučovania sú zaujímavé reakcie čitateľov, ktoré v tomto prípade boli rôznorodé. Niektoré poukazovali na nepatričnosť okultne zameranej témy na portáli Badatel.net, oproti čomu stáli argumenty redakcie alebo iných čitateľov, ktoré legitimizovali tému okultizmu v antisystémovom diskurze viacerými spôsobmi:

### Čo nám odkazuje certifikát o testovaní

Tak napríklad sa pozrite na ľavý spodný roh certifikátu, ktorý sa vydával po absolvovaní plošného testovania:



Ako vidíte, sú tam vyobrazené 3 podobizne vírusu, ktoré majú 6 výbežkov. Dá sa to teda interpretovať aj ako tri šestky, teda znak „666“.

Ako všetci vieme, znak „666“ je aj Biblickým znakom šelmy. Znamením Lucifera.

Ďalej, každý vírus má v sebe 5 bodiek. Číslo 5 je známym satanistickým symbolom a reprezentuje obrátený pentagram, ktorý je často miestom vykonávania rôznych satanských rituálov.

Snaží sa nám takto vláda odkázať, aké sily stoja za práve prebiehajúcim plošným testovaním? Je to sám Lucifer?

5. Screenshot článku „Rúška, odstupy, umývanie rúk a izolácia sú masové satanské iniciačné rituály.“ (Badatel 2020b)

Oldo

29/12/2020 at 22:36

„Neverím, že ide o nejaký satanistický rituál a nechápem prečo sa okultistickými praktikami Bádateľ vôbec zaoberá, keď je to webstránka o zdraví.“

Redakcia

29/12/2020 at 22:46

„Je to dôležité pre pochopenie súvislostí, prečo sa dejú veci, ktoré sa momentálne dejú. V článku je vysvetlené, že aj keď vy na takéto veci neveríte, tak tí, čo stoja za touto pandémie, na tieto veci veria a konajú podľa nich.“

Trixi

30/12/2020 at 12:15

„Som bývalá okultistka, je to pravda, ja to už papagájujem ľuďom od začiatku!! Prepáčte, aziati sú iná kultúra a oni, keď sú nachladnutí, dávajú si rúška preto, aby nenakazili iných. U nás, pred týmto satanistickým covidovým šialenstvom, keď ešte existovala chrípka, ozaj, kde zmizla, no, je to ten ‚covid‘ tak my sme uplatňovali kolektívnu imunitu ako to urobili vo Švédsku a inak obecné platí, že kto má slabú imunitu, mal by sa chrániť, teda, nasadí si rúško, keď ide medzi ľudí.“

...

Milan

30/12/2020 at 10:42

„S článkom docela súhlasím, až na to umývanie rúk. Nezmysel až to dverami trieska. V špine je najviac bacilov. Chcete povedať, že naši praprapredkovia, teda Slovani, chodili zanedbaný, špinavý? Nesrandujte.“

Trixi

30/12/2020 at 13:01

„Zle ste to pochopili, pokiaľ sa zúčastňujete celého tohto satanistického rituálu, teda, rúšky, odstup, dezinfekcia rúk, umyť si ruky samozrejme môžete ale nie zúčastňovať sa tohto satanistického rituálu!“

Peter

31/12/2020 at 15:01

„Nepochopil si.

To je satanistický rituál, tu nejde o špinavé ruky.“ (Badatel 2020b)

Diskusia mala k dátumu písania tohto textu 38 komentárov, avšak žiadny z nich nezodpovedal legitimitu náboženskej argumentácie v nenáboženskom kontexte. Konšpiračné interpretácie, obviňujúce „systém“ z okultizmu, však bývajú využité aj v nereligióznom prostredí azda preto, že okultizmus a satanizmus sú dostatočne stereotypizovanými nástrojmi na diskreditáciu nepriateľa. Sú dostatočne odpudivé aj pre nenábožensky orientované skupiny, a preto sú aj v takom prostredí vhodné na diskreditáciu zvoleného nepriateľa.

## Záver

Obvinenia z okultizmu a konšpiračné teórie koexistujú spolu už od dávna, pričom oba pojmy majú podobné funkcie tak v eschatologickom, ako aj v diskurzívnom zmysle. Niektoré typy konšpiračných teórií pripomínajú náboženské mýty pri vysvetľovaní skrytých síl riadiacich beh sveta a odhaľujú zdroje zla a nešťastí dopa-

dajúcich na svet. Konšpiračné teórie akoby prevzali štafetu starších okultných kozmológií hlásajúcich reálnu prítomnosť skrytých dimenzií, zodpovedných za beh vesmíru. Dynamika šírenia konšpiračných teórií je podobná ako dynamika iných fám v tom, že sa často pohybuje v rámci cyklického vynárania sa a miznutia niektorých naratívov a symbolov. Zdá sa, že podobný situačný kontext je schopný aktivovať podobné typy príbehov, ktoré v medziobdobiach svojej popularity prežívajú v určitých komunitách alebo v latentnej pamäti. Príkladom môžu byť opakujúce sa typy apokalyptických varovaní, ktoré sú bežné v prostredí milenaristických spoločenstiev, no v časoch všeobecného ohrozenia sa dostávajú aj do širšieho verejného diskurzu. Vtedy totiž konšpiračné teórie a znamenia pomáhajú v oveľa väčšom meradle, ako inokedy zahnať pocity neistoty, strachu z nepredvídateľnosti behu dejín a vlastných osudov, plnia túžbu po rýchlom vysvetlení a ponúkajú vinníka. Okultizmus v tomto prípade predstavuje častý atribút sprisahancov, ako služobníkov temných síl, ktorí môžu byť priamo zodpovední za narušenie harmónie sveta a pôsobenie diabla vo svete. Oporou a autoritou bývajú prorocká, medzi ktorými je v kresťanstve základom biblická kniha Zjavenie sv. Jána. Varovania pred sprisahaniami okultistov sa v prostredí kresťanských cirkví šíria niekedy so súhlasom oficiálnej cirkvi (napr. tézy Stefana Gobbiho), inokedy je ideológia týchto skupín natoľko radikálna a politicky účelová, že sa od nej cirkevná hierarchia dištancuje (prípady združenia Magnificat Slovakia). Obvinenia z okultizmu sa pritom uplatňujú nielen v rámci náboženských skupín. Príkladom môžu byť historické aj aktuálne prípady populistických a antisystémových politík, mobilizujúcich svojich stúpenčov aj prostredníctvom demonizovaného obrazu vnútorného nepriateľa (napr. obvinenia Židov z rituálnych vražd, hnutie QAnon, PizzaGate, ale aj kampane odporcov protiepidemických opatrení počas pandémie Covid-19).

## REFERENCIE:

- AENews. 2017. „David Rockefeller zemrel ve věku 101 let a na cestě do pekla mu nepomohly ani krevní konzervy s dětskou krví z kauzy Pizza Gate. Syndikát přišel o hlavu vyššího procesu řízení. Další na řadě je britská královna!“ Accessed April 15 2017, 2017. <https://aeronet.cz/news/david-rockefeller-zemrel-ve-veku-101-leta-na-cestě-do-pekla-mu-nepomohly-ani-krevni-konzervy-s-detskou-krvi-z-kauzypizzagate-syndikat-prisel-o-hlavu-vyssiho-procesu-rizeni-dalsi-na-rade-je-kralovna/>.
- Badatel.net. 2020a. „Podľa mnohých indícií slovenskú vládu

- posadli okultné satanské sily.“ Accessed November 2, 2020. <https://www.badatel.net/podla-mnohych-indicii-slovensku-vladu-posadli-okultne-satanske-sily/>.
- Badatel.net. 2020b. „Rúška, odstupy, umývanie rúk a izolácia sú masové satanské iniciačné rituály.“ Accessed December 29, 2020. <https://www.badatel.net/ruska-odstupy-umyvane-ruk-a-izolacia-su-masove-satanske-iniacne-ritualy/#comments>.
- Bale, Jeffrey M. 2007. “Political paranoia v. political realism: On distinguishing between bogus conspiracy theories

- and genuine conspiratorial politics." *Patterns of Prejudice*: 41, 45–60.
- Barkun, Michael 2013. *Culture of Conspiracy: Apocalyptic Visions in Contemporary America*. Berkeley: University of California Press.
- Bahna, Vladimír 2015. „Argumentum ad hominem. Argumentačné stratégie zástancov konšpiračných teórií v slovenských internetových diskusiách.“ *Národopisná revue*, 4: 298–306.
- Blbec.online. n.d. „šarlatánstvo.“  
<https://blbec.online/blb/107-badatel-net>.
- Bodner, John, Welch, Wendy and Ian Brodie. 2020. *COVID-19 Conspiracy Theories*. McFarland & Company, Inc., Publishers. Kindle Edition.
- Darwin, Hannah, Neave, Nick, & Holmes, Joni. 2011. “Belief in conspiracy theories. The role of paranormal belief, paranoid ideation and schizotypy.” *Personality and Individual Differences*, 50 (8): 1289–1293.  
<https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.02.027>
- Dyrendal, Asbjørn, Asprem, Egil and David G. Robertson. 2019. “Conspiracy Theories and the Study of Religion(s): What We Are Talking About, and Why It’s Important.” In *Handbook of Conspiracy Theory and Contemporary Religion*, edited by Asbjørn Dyrendal, David G. Robertson and Egil Asprem, 21–47. Leiden – Boston: Brill.
- Fenster, Mark. 2008. *Conspiracy Theories. Secrecy and Power in American Culture*. Minneapolis – London: University of Minnesota Press.
- Franks, Bradley, Bangerter, Adrian, and Martin W. Bauer. 2013. “Conspiracy theories as quasi-religious mentality: An integrated account from cognitive science, social representations theory, and frame theory.” *Frontiers in Psychology* 4, no. 424 (16 July).  
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00424>.
- Gilbert, Robert Andrew. 2013. “Occultism.” *Encyclopedia Britannica*, Accessed April 22, 2013. <https://www.britannica.com/topic/occultism>. Accessed 27 June 2021.
- Gobbi, Stefano. 2000. *Kňazom, najmilším synom Panny Márie*. Bratislava: Mariánske kňazské hnutie.  
<http://www.mkh.sk/m-kniha.htm>.
- Helebrandt, Róbert. 1991. *Kniežatá zloby (Protokoly siónskych mudrcov)*. Bratislava: Agres.
- Kapferer, Jean Noël. 1992. *Fáma, nejstarší médium médium světa*. Praha: Práce.
- Kaschuba, Wolfgang. 1999. *Einführung in die Europäische Ethnologie*. München: C.H.Beck
- KBS n. d. „Ježiš Kristus – prameň živej vody; kresťanská úvaha o new age.“ Katolícka cirkev na Slovensku. Dokumenty vatikánskych úradov.  
<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-vatikanskych-uradov/c/jezis-kristus-pramen-zivej-vody>.
- Konšpiratori.sk. n.d. n.d. n.d.  
<https://konspiratori.sk/stranka/670>.
- LifeNews.sk. 2016. „Škandál ‚PizzaGate‘ otriasa internetom, mainstream v USA sa snaží kauzu označiť za podvod. Dôkazy sú ale zdrcujúce!“ Accessed October 15, 2017. <https://www.lifenews.sk/content/%C5%A1kand%C3%A1l-%E2%809Epizzagate%E2%80%9C-otriasa-internetom-mainstream-v-usa-sasna%C5%BE%C3%ADkauzu-ozna%C4%8Di%C5%A5-za-podvod-d%C3%B4k.92>.
- Luckmann, Thomas. 1976. *The Invisible Religion: The Problem of Religion in Modern Society*. New York: Macmillan.
- Marrs, Texe. 1989. *Satan’s Plan to Destroy Our Kids: Ravaged by the New Age*. Texas: Living Truth.
- Marrs, Texe. 1996. *Project L.U.C.I.D.: The Beast 666 Universal Human Control System*. Austin, Tex.: Living Truth
- Melton, John Gordon. 2016. “New Age movement.” *Encyclopedia Britannica*. Accessed April 7, 2016. <https://www.britannica.com/topic/New-Age-movement>. Accessed 15 February 2021.
- Newheiser, Anna Kaisa, Farias, Miguel, and Nicole Tausch. 2011. “The functional nature of conspiracy beliefs: Examining the underpinnings of belief in the Da Vinci Code conspiracy.” *Personality and Individual Differences*. Vol. 51, No. 8: 1007–1011.  
<https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.08.011>.
- Panczová, Zuzana. 2017. *Konšpiračné teórie: témy, historické kontexty a argumentačné stratégie*. Bratislava: Veda.
- Popper, Karl. 2002. “The Conspiracy Theory of Society.” In: *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*. Chapter 4 (“Towards a Rational Theory of Tradition”), 165–168. 2nd ed. New York: Routledge.
- Prooijen van, Jan-Willem; Acker, Michele. 2015. “The Influence of Control on Belief in Conspiracy Theories: Conceptual and Applied Extensions.” *Applied Cognitive Psychology* 29 (5). Published online in Wiley Online Library, [wileyonlinelibrary.com](http://wileyonlinelibrary.com). doi: 10.1002/acp.3161.
- Rabo, Annika. 2020. “Conspiracy Theory as Occult Cosmology in Anthropology.” In *Routledge Handbook of Conspiracy Theories*, edited by Michael Butter and Peter Knight, 154–74. London - New York: Routledge.
- Relfe, Mary S. 1982. *The New Money System: 666*. Montgomery: Ministries, Inc.
- Selecký, Anton. 2000. *Diaľnica do pekla*. Bratislava: Magnificat Slovakia.
- Tangherlini, Timothy R. 2018. “Toward a Generative Model of Legend: Pizzas, Bridges, Vaccines, and Witches.” *Humanities* 7 (1): 1–19.
- Tlačová Kancelária Konferencie Biskupov Slovenska. 2016. „K diskusii o postojoch Cirkvi a výsledkoch volieb.“ Filmed March 12, 2016. <https://www.tkkbs.sk/view.php?cislocclanku=20160312001>.
- Tlačová Kancelária Konferencie Biskupov Slovenska. 2020. „Hovorca KBS k šíreniu dezinformácií prostredníctvom internetu.“ Filmed December 21, 2020.  
<https://www.tkkbs.sk/view.php?cislocclanku=20201221034>.
- Trachtenberg, Joshua. 1997. *Diabel i Żydzi: średniowieczna koncepcja Żyda a współczesny antysemityzm*. Gdynia: Uraeus.

- Van Elk, Michiel. 2015. "Perceptual biases in relation to paranormal and conspiracy beliefs." *Plos One*, 10 (6), e0130422.  
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0130422>.
- Wade, P. 2017. "Pizzagate Will Never Die: Here's Why the Conspiracy Theory Has New Life." *Esquire*. Accessed April 5, 2017.  
<http://www.esquire.com/news-politics/news/a54126/pizzagate-will-never-die/>.
- YouTube. 2017a. n.d. Filmed June 30, 2017.  
<https://youtu.be/nNGLrjo7j8c>.
- YouTube. 2017b. „Guru alebo Ježiš.“ Filmed June 3, 2017.  
<http://www.magnificat.sk/guru-alebo-jezis/>.
- YouTube. 2020. „ĽS Naše Slovensko v NR SR: Koronavírus ako zámienka na zotročenie ľudí.“ Published April 15, 2020.  
<https://www.youtube.com/watch?v=sbHOWit8wdE>.
- Zonis, Marvin and Craig M. Joseph. 1994. "Conspiracy thinking in the Middle East." *Political Psychology* 15 (3): 443–459.

Mgr. ZUZANA PANCZOVÁ, PhD.

Je samostatnou vedeckou pracovníčkou Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV. Vyštudovala odbory história a etnológia na Filozofickej fakulte UK v Bratislave (1996 – 2001), témou jej diplomovej práce boli *Tradičné poverové predstavy s dôrazom na ľudovú démonológiu* (2001). Ako doktorandka Ústave etnológie SAV absolvovala ročný štípendijný pobyt na Univerzite Georga Augusta v nemeckom Göttingene (2003 – 2004), jej dizertačná práca niesla názov *Konšpiračné teórie ako naratívny fenomén (žánrová analýza)* (2009). V súčasnosti pokračuje vo výskume konšpiračných teórií, ale aj fám a súčasných povestí, v téme naratívnych foriem ideológií a dejinám etnológie a folkloristiky. Spomedzi publikačných výstupov možno spomenúť monografiu *Konšpiračné teórie: témy, historické kontexty a argumentačné stratégie* (2017). Je členkou viacerých projektov, medzinárodných sietí, expertných skupín a medzinárodných vedeckých spoločností zameraných na štúdium fám, konšpiračných teórií a hoaxov. Od roku 2021 je členkou Predsedníctva Slovenskej akadémie vied.

# Ezoterizmus a okultizmus v diele Viery Lubošinskej

VANESA BOHUNSKÁ

*Abstract:* The aim of this paper is to outline the concepts which influenced the creation and development of the Western notions of spiritual India. I will analyze the Indian Diary of the Russian emigrant Vera Luboshinsky (1897-1978). Likewise, I will examine her reflections of esoterism and occultism in connection with Western stereotypes regarding the “spiritual Mother India”. The paper focuses on orientalism, secularism, and the development of modern spirituality. It also reflects the modern branches of esoterism and occultism, which influenced the perception of spiritual India. An analysis of the Indian Diary will provide us with concrete examples of the latter perception. Even though Vera focuses on the search of yogis and spirituality, she depicts her attitudes towards the occultism with animosity.

*Key words:* orientalism, esoterism, occultism, spirituality, The Indian Diary of Vera Luboshinsky

## Úvod

Známe stereotypy o cudzích kútoch sveta a kultúrach tvoria neodmysliteľnú súčasť našich myslí. Pre pochopenie vnímania odlišných spoločností s ich zvyklosťami musíme najprv pochopiť, akým spôsobom bola determinovaná naša vlastná spoločnosť a z akého pohľadu konštruovala súdobé, ako aj naše súčasné vnímanie sveta, jeho „prirodzeného“ usporiadania a „normatív“. Táto krátka štúdia si kladie za cieľ načrtnúť vplyvy rôznych náuk a konceptov, ktoré sa podieľali na tvorbe predstáv o spirituálnej Indii. Prostredníctvom diela ruskej emigrantky Viery Lubošinskej (1897 – 1978) sa pokúsime zamerať na jej reflexiu ezoterických a okultných náuk v spojitosti so stereotypnými predstavami o duchovnej matke – Indii. Viera Lubošinská, narodená v Moskve, pochádzala z prominentnej ruskej rodiny. Jej otec, profesor N. J. Herzenstein, bol členom Štátnej dumy. Vyštudovala v Zürichu právo, svoj záujem o indickú duchovnosť pravdepodobne získala už v Európe čítaním diel rôznych orientalistov, diel z proveniencie Rámakrišnovej misie a s najväčšou pravdepodobnosťou svoje znalosti rozšírila aj o Blavatskej teozofiu, či iné okultné texty zaoberajúce sa Indiou. Ako sa bude táto

štúdia snažiť ukázať, práve tieto texty a koncepty v nich obsiahnuté formovali jej percepciu spirituálnej Indie.

## Orientalizmus ako nástroj „orientalizácie“ Orientu

Západná percepcia Orientu plného zázračných bytostí a nepredstaviteľných prírodných scenérií sa črtala už v prvých kontaktoch so vzdialenými kultúrami z čias antiky. Obchodné styky Európy s Áziou prinášali na Západ okrem vzácnych produktov aj informácie a populárne príbehy. Snahy Európy o podmanenie si sveta „barbarov“ sa stali úspešným projektom globálneho charakteru, v dôsledku čoho sa z hegemonu, Západu, stal kultúrny, ako aj ekonomický či politický vzor pre ostatný svet. V prvopočiatoch koloniálnej éry sa v rámci obce vzdelancov dostávali na výslnie filológovia, ako znalci starobylých jazykov, ktoré im umožnili budovať poznanie o kultúre ich nositeľov. Začínali tak vytvárať diskurz orientalizmu, v zmysle novovzniknutého vedného odboru zaoberajúceho sa štúdiom Orientu.<sup>1</sup> Zástupcovia antropológie, sociológie, prírodných vied, umenia či diplomacie a ekonómie sa neskôr podieľali na tvorbe rôznych rasových teórií založených na ne-

<sup>1</sup> Jedným z najznámejších a zároveň najvplyvnejších autorov zaoberajúcich sa kritikou reprezentácie Orientu, ako aj jeho štúdiom je Edward Said, najmä jeho dielo: Said, W. Edward. 2008. *Orientalizmus. Západní koncepce Orientu*. Praha/Litomyšl: Paseka. V rámci kontextov orientalizmu a južnej Ázie možno hovoriť o diele: Breckenridge, Caroline & Veer, Peter van der, eds. 1993. *Orientalism and the Postcolonial Predicament. Perspectives on South Asia*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

správne interpretovanej Darwinovej teórii.<sup>2</sup> Postulovaním esenciálnych odlišností Západ vytvoril akúsi „prirodzenú“ hierarchiu sveta, v ktorej Orient stratil autonómnou suverenitu a stal sa neschopným za seba vypovedať. Orientalizovanie Orientu stálo na základoch neraz vyfabulovaných predstáv, ktoré však ako diskurz vstupovali do západného vedomia vo forme reality vyučovanej na západných univerzitách, ako aj prostredníctvom literatúry alebo populárnej kultúry, napríklad v operách. Západ využíval orientalizmus ako nástroj moci, ktorým si Orient podmaňoval, riadil, reštrukturalizoval, jednoducho vytváral. Na druhej strane orientalizmus, ako systémový prístup vládnutia, mal autoritatívne postavenie, čo ovplyvňovalo široké masy, rad kultúrnych aktivít a myšlienok. Orientalizmus tvorí dodnes významný podiel politicko-intelektuálnej kultúry, pričom výpovednou hodnotou tohto ideového kapitálu je väčší pohľad na Západ, než na Orient samotný (Said 2008, 11-23).

### **Sekularizmus a spiritualita pri utváraní obrazov Indie**

Spolu so sekularizáciou Západu sa začal utvárať moderný koncept univerzálnej spirituality, ako alternatívy voči inštitucionalizovanému náboženstvu. Univerzálna spiritualita, o ktorej hovorí Peter van der Veer, sa objavuje v 19. storočí a vďaka globalizácii je možné nachádzať ju v rôznych častiach sveta bez nadväznosti na konkrétnu tradíciu (Van der Veer 2009). Globalizácia sprístupnila informácie o iných náboženských svetoch, a zároveň sa vďaka sekularizácii mohlo viac hovoriť o spiritualite neviazanej výhradne na konkrétnu náboženskú tradíciu, ale porovnávať náboženské koncepty naprieč svetom. V tomto úseku euro-amerických dejín sa stali revolučnými myšlienky o národe, rovnosti, demokracii či občianstve, no vzhľadom na vzájomnú interakciu sa myšlienky šírili naprieč svetom. S expanziou európskej moci sa zároveň rozširovali aj osvieteniské myšlienky o racionalite a náboženskom úpadku. Vzájomne sa v 19. storočí sekulárna veda so spiritualitou nevyučovali, práve naopak, predstavitelia okultných a teozofických náuk dokázali stavať na duchovne podloženom „vedou“. Súčasne tak texty orientalistov umožňovali preniknúť k štúdiu cudzích kultúr väčšiemu počtu ľudí, ako kedykoľvek predtým. Teda išlo o akési sekulárne hľadanie pravdy odporujúcej dogmatizmu, so záujmom a dôrazom na experiment. Práve tu sa na-

skytol priestor orientalistom pri tvorbe ich textov zamerať sa na prepojenie západnej vedy blízkej modernému sekularizovanému človeku, odstrihnutému od náboženských tradícií, avšak hľadajúcemu univerzálnu pravdu o duchovných sférach života (Van der Veer 2009, 1097-1101). „V kresťanstve, náboženstve koloniálnych mocností, nachádzame v druhej polovici 19. storočia pokusy ani nie tak o získanie nových konvertitov, ako nájdenie univerzálnej morálky alebo spirituality v iných náboženských tradíciách, respektíve hegelovský „Aufhebung“, teda zrušenie všetkých tradícií“ (Van der Veer 2009, 1103). Tieto snahy boli viditeľné aj na stretnutí Svetového parlamentu náboženstiev v roku 1893 v Chicagu, kde boli pozvaní predstavitelia svetových náboženstiev, aby sa spolupodieľali na tvorbe spoločnej platformy rovnocenných náboženstiev založených na vysokej morálke (Van der Veer 2009, 1104).

India sa javila mnohým ako ideálny priestor, kde možno nájsť univerzálnu duchovnú pravdu. Indické koncepty ako *brahma*, *átman*, *jóga*, *dharma*, *kasta* a iné predstavy sa západnému človeku javili (a javia) ako ťažko uchopiteľné, zložito definovateľné a vzhľadom na vzájomnú prepojenosť s ostatnými „nehinduistickými“ indickými náboženstvami, vytvárajú domnelú predstavu univerzálnosti. Zároveň tieto koncepty Západ prepájal s tými európskymi, ktoré mu boli prirodzene zrozumiteľné. Indické filozofické učenia s dôrazom kladeným na prax dosahujúcu duchovný zážitok sa tradične prenášajú z učiteľa, respektíve *guru*, na žiaka. Tieto tradície sú často neprístupné „nezasväteným“, teda v istom zmysle sú ezoterické, no vďaka popularite rôznorodých textov, v zmysle memoárov, cestopisov, a vďaka vedeckým snahám o interpretáciu indickej religiozity alebo iným článkom, si tieto informácie ľahko nachádzali pozornosť západného publika.

Západu boli týmto spôsobom odovzdané poznatky o praxi *jógy*, s tým súvisiacou meditáciou, odriekavaním *mantier*, vegetariánstvom, *ahinsou*<sup>3</sup> alebo inými možnosťami praktizovania asketického spôsobu života. Indii sa naskytl koncom 19. storočia priestor nielen prehovoríť pred Západom, ale aj byť vypočutá so záujmom. Jedným z najznámejších mediátorov tejto kultúrnej výmeny bol Svámí Vivékánanda, ktorý predstavil Západu v Chicagu na Svetovom parlamente náboženstiev v roku 1893 univerzálne náboženstvo, ktoré Západ v dôsledku modernizačných procesov zúfalo potrebuje.

2 Snahy interpretovať prirodzený výber ako prežitie silnejšieho, teda „prirodzené“ usporiadanie sveta, v ktorom zaujímajú kolonizátori najvýhodnejšie pozície a naopak kolonizovaní sú im podriadení v dôsledku „evolúcie“ hodnotenej na základe materiálnych a technologických kritérií.

3 Etický koncept neublížovania vzťahujúci sa na všetko živé v indických náboženstvách. Vid' heslo „ahimsa“ v Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/ahimsa> [cit. 29.9.2021].

Univerzálnym náboženstvom bolo Vivékánandovo poňatie *védanty*, teda v istom zmysle *neo-védanty*, indického náboženského prúdu, ktorý postuluje existenciu univerzálneho princípu sveta – *brahma* (King 2005, 214). Vivékánanda dokázal zaujať západné publikum vďaka západnému vzdelaniu a znalostiam „západnej kultúry“, cez ktoré sa dokázal popasovať s britskou koloniálnou nadvládou a s tým súvisiacim procesom importovanej modernizácie indickej spoločnosti a tlmočiť tak *védantu* v obrazoch zrozumiteľných Západu. Svojím počínom vydláždil cestu indickým misiám smerom na Západ. Novo definovaný hinduizmus bol oslobodený od percepcií, ktoré Západ nemohol vystáť a zároveň do seba implementoval niektoré idealizované predstavy, vytvorené Západom. Vivékánanda konštruoval hinduizmus v reakcii na podmienky tvorené koloniálnou mocou. Predstavil hinduizmus ako univerzálne náboženstvo, založené na duchovných zákonoch, ktorých analógiu možno nachádzať v tých prírodných. Vedecké náboženstvo, založené na empirii, tolerancii a hľadaní univerzálnej múdrosti. Takto konštruovaný hinduizmus bol ľahko prijateľný pre západné publikum v období rozmachu vedy a racionality a zároveň v snahách o znovu „začarovanie“ chladného a vedou odcudzeného sveta (Fujda 2010, 73-74; 90-93).

### Vplyv ezoterizmu a okultizmu na imagológiu indickej kultúry

Súčasná chápanie ezoterizmu sa v mnohom spája s mystickými praktikami prebratými z indických náboženstiev, napríklad z buddhizmu. Európsky ezoterizmus vychádzal z hermetických neskorých antických textov, ako aj z novoplatonizmu. Pôvodná európska hermetická predstava o poznávaní a ovládaní prírody na základe konceptu mikrokozmu a makrokozmu sa pretavila do neskorších ezoterických predstáv spolu s gnosticizmom, alchýmiou či astrológiou. Tieto predstavy zodpovedali súdobým európskym predstavám o indickom duchovnom a náboženskom vysvetlení fungovania sveta. V renesančných snahách o oslobodenie prírodných vied od teológie sa naskytá priestor pre ezoterickú náuku, ktorá, podobne ako neskôr tá okultná, miesi spiritualitu s filozofiou a vedou. Tento moderný ezoterizmus konštruuje poznanie, ktoré spája rôznorodé tradície do ucelenej náuky v lineárnej následnosti. Z toho dôvodu sa stretávajú na jednom priestore rôzni filozofickí či náboženský predstavitelia, ako nositelia totožnej myšlienky a vedenia. Okultizmus sa zároveň opieral o texty orien-

talistov, v dôsledku čoho sa tieto náuky spolupodieľali na akulturácii hinduizmu na Západe (Fujda 2010, 98-111). Okultizmy neskorého 19. a raného 20. storočia spájajú odlišné kultúrne systémy, ktoré sa vďaka interakciám v rámci imperiálneho sveta, ako výsledku viktoriánskej globalizácie, miesia do textov tajomnej intelektuálnej alternatívy, najmä v prípade teozofie. Táto alternatíva stojí v opozícii voči oficiálnej vzdelanosti, prináša nové pohľady na výdobytky súdobej vedy a techniky a spoza opony utajenej hierarchie sa často pokúša podryvať bežný spoločenský poriadok (Green 2015, 384).<sup>4</sup> Okultisti prepájali nezápadné tradície so západnou vedou a tak modernému človeku sľubovali prístup k pradávnej múdrosti, doslova malo ísť o „*magické rituály s vedeckou presnosťou*“ (Green 2015, 384). Vďaka viktoriánskemu globalizmu nabral okultizmus celosvetový charakter a tak prepájal cez rôzne hnutia celý svet. Svoje texty zameriaval na erudovanú a urbánnu vyššiu strednú triedu zasadenú do detradicionalizovaného a sekularizovaného sveta (Green 2015, 383-385). Významnú úlohu v tomto procese zohrala Helena Blavatská (1831 – 1891). Založením Teozofickej spoločnosti (1875) reagovala na viktoriánsku krízu viery a zároveň dopomohla Západu obrátiť pozornosť k Indii a k jej „mystickému“ duchovnu. Sústredila sa na kozmológiu a mágiu neodporujúcu prírodným zákonitostiam, ako aj vedeckým poznatkom reinterpretovaným do okultných ideí. V indických náboženstvách videla jeden božský a večný princíp, božskú iskru obsiahnutú v celom univerze. Podľa Blavatskej mágia, ako tajomstvo o fungovaní sveta, v Indii nikdy nevymrela a práve *jógini* boli tí, ktorí na základe týchto princípov oslobodili dušu od hmoty a rozvinuli tak vôľu komunikovať s nadpozemským svetom. Helena Blavatská ešte väčšmi spopularizovala koncept mystického Východu, pričom z Indie vytvorila srdce prírodnej mágie, panteizmu (Bevir 1994, 748-749; 762; 764). Akulturácia hinduizmu na Západe spočívala v zmesi myšlienok i praktík prijatých z indických náboženstiev. Ezoterická predstava univerzálneho náboženstva sa jednoducho a pomerne rýchlo šírila cez dostupné a relatívne lacné knihy a časopisy produkované rôznymi okultnými a ezoterickými hnutiami. O spopularizovanie *jógy* na Západe sa okrem mnohých ďalších aktérov pričínili aj britský filozof a mystik Paul Brunton (vlastným menom Raphael Hurst, 1898-1981), ktorý cez konkrétneho indického učiteľa Maharšihu z hory Arunáčala prijal tradíciu *védantsky* vykladanej praxe *jógy*, vďaka čomu sa prostredníctvom jeho textov

4 „Ako diskurzy moci a postavenia rôzne okultizmy poukazujú na vytváranie alternatívnych elit alebo proti-elit, skrytých hierarchií, ktoré sú v rozpore alebo prevracajú sociálny poriadok bežného sveta. Odvolávajú sa na Owena Daviesa, okultizmy vytvorili obrátené literárne kánony, ktoré opovrhovaným, odhaleným alebo znehodnoteným textom dodávajú osobitný status, často ide o texty „exotickej proveniencie“ (viď Green 2015).



udomácnila v predstavách západného publika (Fujda 2010, 10-11; 121-122). Ako uvidíme, stretla sa s ním aj Viera Lubošinská.

### Indický denník Viery Lubošinskej

Vhodné príklady ideových východísk, spomenutých v predchádzajúcich častiach, uvádza Viera Lubošinská vo svojich zápiskoch z Indie, v ktorej hľadá práve duchovnosťou naplnené osoby. Akoby očakávala strety so spirituálnymi veľikánmi kamkoľvek sa pozrie. Jej hľadanie univerzálnej pravdy a múdrosti malo byť zodpovedané Indiou, ako nefalšovaným a autentickým zdrojom zjavenia, o ktorom sa dočítala už v Európe najmä od západných autorov.

Manželia Lubošinskí pochádzajúci z prominentných ruských rodín, po revolúcii v roku 1917 emigrovali do novovzniknutého demokratického Československa. Spočiatku sa usadili v Prahe, kde pracovali pre americkú metodistickú cirkev. Neskôr dostal Marek Lubošinský (1891 – 1980) pracovnú ponuku od Ludovíta Wintera v Piešťanoch. Prijal funkciu riaditeľa prestížneho hotela Thermia Palace, ktorý prežíval svoju zlatú éru najmä v 30. rokoch 20. storočia. Medzi návštevníkmi svetového formátu sa objavil aj bhópálsky naváb Hamídulláh Chán, ktorého organizačné a reprezentatívne schopnosti Mareka Lubošinského očarili natolko, že mu ponúkol prácu na svojom dvore v Indii. Vďaka tejto súhre okolností sa manželia Lubošinskí dostali na muslimský dvor hinduistického kniežacieho štátu Bhópál na sedem rokov počas druhej svetovej vojny. Viera Lubošinská systematicky spisovala postrehy a zážitky počas celého obdobia stráveného v Indii (1938 – 1945). Tieto zápisky posielala svojej sestre, Anne Igumnovej, no až neskôr nadobudli formu uceleného diela – denníka. Zaznamenáva v ňom rozličné spoločenské udalosti, kultúrne odlišnosti, cesty po krajine či stretnutia s významnými, ako aj bežnými ľuďmi. Za prvým slovenským prekladom stojí jej synovec Jurij Igumnov. Bol upravený Dušanom Deákom a Annou Rácovou a publikovaný Balneologickým múzeom v roku 2006. Za úsilím objavenia ako slovenského prekladu, tak ruského originálu stojí Vladimír Krupa, Andrej Bolerázsky a Róbert Švikruha. S výskumom originálneho ruského rukopisu a popisovanými udalosťami či osobnosťami sa ďalej zaoberal Dušan Deák v spolupráci s Rowennou Baldwin, pričom ich snahy priniesli nielen anglický preklad, ale aj „zhistorizovanie“ diela, v zmysle nahradenia Vierou vymyslených či pozmenených mien a názvov skutočnými (Deák-Baldwin n/a, OUP India).

### Hľadanie spirituálnej Indie v Indickom denníku Viery Lubošinskej

Úvod denníka tvorí list na rozlúčku napísaný Vierou Lubošinskou pred odchodom z Indie zo začiatku decembra 1945. V liste ubezpečuje čitateľa o svojom zámere vyhýbať sa opisu Indie s „*pátosom a svätožiarou*“, ktorá má byť pre Európana samozrejmosťou. Mieni písať so zreteľom na skutočnosť bez príkras, avšak jej úmysel počas celého pobytu naráža na tendencie istej fabulácie a poetickéj obraznosti, či už ide o literárny zámer alebo o vlastnú percepciu. Viera je pri štúdiu indických dejín očarená ich neobsiahnuteľnosťou a ohromujúcou pútaivosťou, pretože má ísť o dejiny ľudstva, pričom staré texty písané v sanskrte majú odrážať neskoré ohlasy starej múdrosti tých čias, kedy ľudia ešte vnímali duchovný svet (Lubošinská 2006, 36). Teda Viera samotná podlieha idealistickému pohľadu či už západných romantikov, orientalistov alebo okultistov, na Indiu ako duchovné centrum odvekej múdrosti a pôvodného zjavenia. Vo svojich zápiskoch sústreďuje pozornosť na *jóginov*, rozprávkovosť a fantastiku, ktorú sama popisuje ako pravdivú realitu zachytenú perom. Neustále sa však stretáva s neúspešným hľadaním spirituálnej, respektíve vysnívanej Indie, čo môže demonštrovať rozhovor medzi Lubošinskými a ruskými kozákmi, artistami, v Misúri: „*Celý život, hovoria nám [kozáci], nás ťahalo do „Krajiny zázrakov“. Nuž, môžeme vám povedať, že toto je skutočná „Krajina zázrakov špiny“, morálnej aj fyzickej. [...] „Som smutná, že nijako nemôžem spoznať tú Indiu, ktorú dávno hľadám*“ (Lubošinská 2006, 83-84). Rozkol medzi idealizovanými stereotypmi a skutočnosťou doliehal na Vieru a jej snahy o nájdenie indického duchovna, o ktorom čítala. Lubošinských známostí s vedcom Vladimírom Vernadským, ktorý spolu s Teilhardom de Chardin vytvorili koncept *noosféry*, ako novej geologickej vrstvy založenej na ľudskom poznaní, sa pravdepodobne tiež podieľali na vytváraní teoretických základov Vierinho poňatia spirituálnej Indie. V dobových intelektuálnych kruhoch sa živo diskutovalo o myšlienkach rôznych indických konceptov, s ktorými sa Viera Lubošinská tak mala možnosť oboznámiť a v podobných kruhoch sa ďalej v Indii pohybovať. Viera však nespomína, odkiaľ získané informácie čerpal, avšak s ľahkosťou reaguje na knihy Bruntona, spomína čítanie Néhrúovho životopisu, zaujíma sa o *jóginov* a o indickú duchovnosť, ktorá jej zjavne nie je celkom neznáma. Zároveň vyhľadáva kontakty s ľuďmi v *ášramoch*, kam sa uchýľovali spiritualitu hľadajúci Západniari, respektíve kontakty s Rámakrišnovou misiou, priestormi, kde mala s najväčšou pravdepodobnosťou možnosť nájsť spoločnú reč s ľuďmi podobného zamerania založenú na spirituálnom vnímaní sveta. Autorka v Denníku používa termíny ako „*duša, duchovný svet, múdrosti oných*

čas“ (Lubošinská 2006, 87; 95; 255; 36; 276; 279), často operuje výrazmi, ako „začarovaný a neskutočný“ (59; 162), odvoláva sa na „živšie prežívanie života“ (44; 97; 115; 245) alebo sa k prírode vyjadruje ako k „úplnej a krásnej, jednoducho čarovnej“ (59). Všetkými citovými zafarbeniami vyjadruje svoj postoj k interpretovanej realite, ktorá jednak už čitateľa núti k predstavivosti, a zároveň prináša pohľad samotnej autorky hľadajúcej práve až magické scenérie v „srdci duchovnosti“ – v Indii.

Viera sama podlieha predsudkom a nedôvere, týkajúcej sa snahy Západniarov o nájdenie a precítenie indickej duchovnosti. Hoci bola sama vyštudovanou Západniarkou so záujmom o Orient a s načítaným penzom vedomostí v tejto oblasti, z jej strany je citelný dištanc voči, z jej pohľadu, neúprimným pokusom Západu o vtelenie sa do spirituálneho Orientu. Príkladom tejto rezervovanosti môžu byť dojmy z britského agenta, plukovníka Edwardsa, ktorého častuje opisom „katolíka a slobodomurár so záujmom o jógu“ (Lubošinská 2006, 64). Počas diskusie o hypnóze mu Viera rôznymi gestami a upreným pohľadom do očí predniesla: „Tak, teraz ste v mojej moci...!“ (65), čím si získala plukovníkov rešpekt. Jej presvedčenie o plukovníkových nedostatočných vedomostiach o jóge, ako cvikov naučených z kníh, dopĺňa o pohľad na „pochabú mágiu slobodomurárskych lóží a predpovede rôznych podvodníkov – astrológov“ (65). Zároveň dodáva, že Edwardsov prípad je „charakteristickým príkladom vyšších anglických hodnostárov v moci degenerovanej Indie“ (65). Obdobne postupovala aj v prípade stretnutia so známym spisovateľom a propagátorom indickej múdrosti na Západe, Paulom Bruntonom. Viera musela poznať jeho tvorbu, nakoľko sa odvoláva na autorove knihy o *jóginoch*, mágii, či mudrcoch a svätých. Brunton však nie je schopný pre Vieru postačujúco odpovedať na kladené otázky tvrdiac, že skoncoval s „*polovaním na jóginov, ako degenerovaný a miznúci zjav*“ Indie, namiesto čoho upriamil pozornosť na vedy a snahu o ich interpretáciu. Viera mu v myslí vyčíta pózerské správanie v intelektuálnej rovine, ako aj hranú znalosť v otázkach okultizmu. Dodáva, že ak cvičí Brunton jógu,

tak ako tvrdí, mal by precitovať „*hlboké zmierenie s bezhraničnosťou toho, čo treba obsiahnuť [...] a v prvom rade by musel spoznať seba, aký je sám aj hlupák, aj sviňa, aj blázon, keď sa na seba pozrie bez ružových okuliarov*“ (Lubošinská 2006, 132-134).

Na jeseň roku 1943 prichádzajú na bhópálsky dvor dvaja starci, fakíri<sup>5</sup> Rám a Džóg Singh, s ktorými na žiadosť bégam<sup>6</sup> vedú Lubošinskí dôverný rozhovor. Viera sa fakírov dopytuje na cvičenie *jógy* a hoci dostáva afirmatívnu odpoveď, myslí si: „*svätosti vo vás niet ani kvapky, ale zaiste máte okultné vedomosti*“ (Lubošinská 2006, 216). Protiví sa jej ich spoločnosť, ako aj údajne vyžarujúca opantávajúca sila. V každom možnom stretnutí Viery s okultizmom<sup>7</sup> sa stavia do jednoznačnej animozity, súčasne však reaguje na akúsi nadprirodzenú silu, ktorú hľadá a z ktorej sa je takmer nemožné vymániť. Hoci bégam Maimúna, manželka bhópálskeho panovníka navába Hamidulláha, patrí medzi vzdelané a moderné muslimky, v situácii, keď na jej dcéru, princeznú Abídu, podľa Maimúniných slov pôsobí čarodějníca nadprirodzenými silami, podvoľuje sa strachu z čiernej mágie, ktorú pokladá za tisícročiami preverenú vedu. To sa prirodzene nezaobíde bez Vierinej kritiky. Rovnako sa bégam zachovala aj v prípade talizmanu údajne zaručujúceho moc nad navábom, ktorého použitie, ako aj vyhodenia sa obávala kvôli možnému prekliatiu (Lubošinská 2006, 216; 260). Dokonca Viera samotná po uštipnutí škorpiónom je liečená mágiou a to ministrom národnej osvety, Šaukatom Alím, ako aj, pre Vieru rozpačitými, praktikami bégam (Lubošinská 2006, 288). Táto fúzia moderného vzdelania a tradičných magických a liečiteľských praktík ilustruje „východné“ ponímanie komplexného ideového sveta, zatiaľ čo ich západné publikum úzko špecifikuje ako okultné a spirituálne. Viera sa neustále snaží dosiahnuť na objektívnu, vedou preverenú pravdu, popri tom však zúfalo hľadá odpovede od najrôznejších *jóginov* alebo askétov na svoje spirituálne cítenie. Pri návšteve iného navába v Himalájach vedie Viera rozhovor s jeho synom Alím o *jóginoch* z dávnych čias, o fungovaní mikro-

5 V dobovej reči je výraz *fakír* často synonymom slova *jógin*.

6 Bégam je aristokratický/kráľovský titul označujúci ženu vysokého spoločenského a rodového postavenia, v tomto prípade sa jedná o manželku bhópálskeho navába.

7 Vierino poňatie okultizmu nemožno chápať v líniiach súčasnej academickej definície. V texte možno badať pohľadové pohľady na snahy Západniarov prijať indickú duchovnosť cez zopár povrchno prečítaných textov, naučených cvikov, prípadne cez príbehy o „dokonalých“ ľuďoch. Za okultistov však Viera považuje aj domácich neúprimných *jóginov* alebo ľudí venujúcich sa mágii, skrátka všetkých, ktorí nezodpovedali jej idealizovanej predstave o čistej spiritualite, bez osobného, zvlášť materiálneho prospechu. Častuje ich opismi ako „hlupáci, nafúkanci alebo blázni“, ktorí si mylne spájajú vedu so spiritualitou, pritom nedokážu pochopiť starovekú indickú múdrosť, ani stále prítomné a inšpiratívne duchovné hodnoty. Sú to len akísi falošní nadšenci a pózeri, nesúci sa na vlnách trendu nekritického prístupu k indickým podobám religiozity a náboženskej filozofie. Otázkou však zostáva, nakoľko Vierou idealizovaná spiritualita vychádza z dobového diskurzu elit a podlieha mu a či okultizmus nie je pre ňu len pomenovanie, ktoré jej umožňuje sa vyhraničiť voči všetkým, ktorí jej moderným, individualizovaným a sekularizovaným predstavám o religiozite nezodpovedali.

kozmu a makrokozmu, ktorý svoju reč končí konštatovaním, že cesta *jóginov* bola predkresťanská, teraz však nastupuje cesta ezoterického kresťanstva a spoznanie bohočloveka v sebe. Vyzdvihuje prácu súčasného sveta spojenú s meditáciami, starou indickou múdrosťou a spoznávaním samého seba (Lubošínská 2006, 276-279). Viera zaznamenala tento rozhovor takmer bez vlastného stanoviska, avšak venovala mu nadmerne veľa priestoru. Na približne troch stranách podrobne zachytáva slová, ktoré dokumentuje akoby viac pre svoju vlastnú potrebu, než pre potrebu čitateľa. Skrátka, Viera museli imponovať informácie, ktorými bola v rozhovore konfrontovaná, a zároveň v nich pravdepodobne videla požadované odpovede na jej hľadanie univerzálnej duchovnosti, ako to možno badať v tejto časti rozhovoru: „*Pýtate sa na jogínov žijúcich na počiatku našich indických dejín, ktorí založili školu jógy, meditácie a koncentrácie, ktoré sa používajú i teraz, ale toto poznanie je už v štádiu degenerácie? Vo veľmi starých časoch ešte pred prvými jogínmi, všetci ľudia ovládali jasnozrivosť, t.j. videnie duchovných svetov, ale postupne strácali toto videnie, t.j. stále hlbšie sa norili do sveta hmoty, ktorý im zabláňal duchovný svet. Cvičením jógy si jogín vracal schopnosť znova vidieť duchovný svet a mohol rozprávať o „stratenom raji“, t.j. o čase, keď ľudia ešte boli schopní vedieť o duši a večnosti v sebe. V Biblii to nájdete v povesti o vyhnaní Adama a Evy z raja, t.j. zo sveta duchovného do hmotného*“ (Lubošínská 2006, 276).

Aj keď vystupuje ako osvietenecý ideál človeka opierajúceho sa o racionalitu, popisuje podivný zážitok stretnutia povestného bhópálskeho prízraku, ktorého kroky končili v stene mešity (Lubošínská 2006, 162). Všetci v Bhópále boli presvedčení o reálnosti stretnutia prízraku, zatiaľ čo Lubošinskí pôsobia rezervovane. Viera sa odvoláva na klamlivý svit mesiaca, zároveň však polemizuje o tom, že postavu videla jasne ako za dňa. Neskôr dostáva od priateľov adresu na profesora Indru Sena v Novom Dillí. Spolu s manželkou sú žiakmi *jógína* Aurobinda Ghoša z Puttuččéri, ktorého *ášram* vedie „Matka“, pôvodom napoly Francúzka a Turkyňa, s obsiahlymi okultnými vedomosťami (Lubošínská 2006, 227). „Matka“ bola Viere dôverne známa prostredníctvom knihy, ktorú od nej čítala, avšak pravdepodobne práve kvôli jej okultným vedomostiam a interpretácii sa prejavili jej odpor a antipatia voči nej.

Viera sa tak neustále dostáva do styku s istým profilom ľudí, ktorých spája vyššie spoločenské postavenie

a texty zaoberajúce sa práve okultnými, či romantickými predstavami o indickej duchovnosti s uchvacujúcim záujmom o ňu. Kriticky skúma aj okultné koncepcie v snahách o nájdenie idealizovanej predstavy duchovna, od ktorých sa však, ako sa zdá, dištancuje. V Ránikhéte Viera rozširuje okruh známych o Starú Brownie, od ktorej sa dozvedá o nedávnej smrti Michaela Spencera Warwicka, katolíka veriaceho v reinkarnáciu. Medzi jeho najbližších patrila aj Dán Larsen, ktorý „*verí vo všetko a odhadujú ho na teozofa alebo jógina*“ (Lubošínská 2006, 250). Obedujú u navába, hrdiaceho sa svojim 31. stupňom v úrovniach slobodomurárov, ako aj údajnou slobodomurárskou knižkou, hoci ho zvyšok hostí považuje za bezcharakterného človeka (Lubošínská 2006, 263). Je zaujímavé sledovať, v akej spoločnosti sa Viera ocitá, hoci sa neustále stavia do opozície voči povrchným vyšším kruhom, sama je ich súčasťou. V Almóre sa zoznamuje so Senovcami s kontaktmi na Rámakrišnovu misiu, ktorí kladú Viere otázku s očakávanou odpoveďou: „*Určite ste čítali knihu o tomto jóginovi od francúzskeho spisovateľa Romaina Rollanda*“ (268). Viera síce odpoveď v denníku neuvádza, no položená otázka prezrádza viac, než možná odpoveď. Ide o sieť ľudí, prevažne Západniarov, pohybujúcich sa v podobných kruhoch, s podobnými záujmami a zameraním na literatúru, ktorá v tom čase kolovala v spoločnosti. Viera vyhľadáva práve túto spoločnosť, plnú až ezoterických pohľadov na indické náboženské koncepty, a zároveň ide o reťazec ľudí pohybujúcich sa v indickom priestore.

Ďalšími príkladmi návštev a rozhovorov s ľuďmi, ktorí ponúkajú Viere možnosť spoločne odhaliť duchovno, o ktorom všetci pravdepodobne čítali ešte v Európe, demonštruje aj výlet z Almóry do Kálímatu, kde má v pláne navštíviť európskych *sádhuov*, konkrétne Francúza Danielou, Švajčiara Burniera, Angličana Earla Brewstera a Dána Larsena. Brewsterova nebohá manželka, ako spomína Viera, mala dosiahnuť poznanie duchovných svetov a bola považovaná za *guruu*. Významnejšími dedičmi jej poznania boli jej žiaci, Angličania Dixon a Alexander, ktorí si založili vlastný *ášram* s liečebňou (Haberman 1993).<sup>9</sup> Spolu s Brewsterom navštevujú Danielou a bohatého majiteľa firmy Nestlé, Burniera. Materiálna zábezpeka a finančná istota zámožných Západniarov neodporuje spirituálnym zážitkom európskych *sádhuov*, avšak iba do doby, kým sa ich záujem nenaplní dostatočne povrchnými znalosťami

8 Romain Rolland (1866 – 1944) francúzsky spisovateľ ovplyvnený védantskou filozofiou najmä prostredníctvom Vivékánandu a Rámakrišnovej misie, stojí aj za prekladom Rámakrišnovej biografie do angličtiny. [https://web.archive.org/web/20080904205419/http://www.vedanta-newyork.org/thoughtson\\_rk.htm](https://web.archive.org/web/20080904205419/http://www.vedanta-newyork.org/thoughtson_rk.htm)[cit. 23.7.2021]

9 Dixon, vlastným menom Ronald Henry Nixon (1898 – 1965), neskôr známy pod menom Sri Krishna Prem, bol jeden z prvých Európanov vyznávajúcich višnuizmus.

nemateriálnej askézy a nevrátia sa späť do blahobytu. Viera sa chce dozvedieť viac o ich *guruovi*, no ich povýšenecké správanie a jej nedostatočná schopnosť porozumieť hinduistickým termínom rozdeľuje ich cesty. Viera ich v myslí nazýva „*holúbkami*“ (Lubošinská 2006, 270), ktorí sa nachádzajú „*v štádiu intelektuálneho mysticizmu a do zmierenia majú ešte ďaleko*“ (Ibidem). Opäť je viditeľné Vierino vyhraňovanie sa voči plytkému poznaniu Západniarov. Jej cesty smerujú aj k svetoznámej *jóginke* Šrí Ānandamají Déví, s ktorou však nemá o čom viesť rozhovor, hoci by veľmi túžila spoznať a nájsť to, čo celý pobyt v Indii hľadá, a nemôže nájsť. Snahy spoznať Indiu, o ktorej čítala, sa nestretávajú s reálnou Indiou, v ktorej dočasne žije (Lubošinská 2006, 269-271). Viera sa vo svojom texte súčasne dotýka aj tém antipatie a opovrhovania muslimami, ktorých nepovažuje za legitímnu súčasť Indie. Akoby neuvedomujúc si život na muslimskom dvore, popisuje muslimov ako ničiteľov hinduizmu, zodpovedajúcich za chudobu, hlad a choroby (Lubošinská 2006, 195), v čom jasne vidieť načítané orientalistické tézy. Aj keď práve muslimovia jej poskytujú často vzácne informácie, ktoré naplňajú Vierinu neutíchajúcu túžbu spoznať vysnívanú Indiu.

#### REFERENCIE:

- Bevir, Mark. 1994. "The West Turns Eastward. Madame Blavatsky and the Transformation of the Occult Tradition." *Journal of the American Academy of Religion*, vol. 62, no. 3: 747-767. <https://www.jstor.org/stable/1465212?seq=1>.
- Breckenridge, Caroline and Peter van der Veer, eds. 1993. *Orientalism and the Postcolonial Predicament. Perspectives on South Asia*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Deák, Dušan. n/a. "At the Frontiers of Imagination. The Indian Diary of Vera Luboshinsky (1938-1945)." In *The Diary of Vera Luboshinsky (1938-1945)*, edited and translated by Dušan Deák and Rowenna Baldwin. New Delhi: OUP (currently in print).
- Fujda, Milan. 2010. *Akultura hinduizmu a formování moderní religiozity: K sociálním dějinám českého okultizmu, 1891-1941*. Praha: Malvern.
- Green, Nile. 2015. "The Global Occult: An Introduction." *History of Religions* vol. 54, no. 4: 383-93.
- Haberman, David L. 1993. "A Cross-Cultural Adventure: The Transformation of Roland Nixon." *Religion* Vol. 23. Issue 3: 217-227. <https://doi.org/10.1006/reli.1993.1020>.
- King, Richard. 2005. "Mysticism and Spirituality." In *The Routledge Companion to the Study of Religion*, edited by John Hinnells, 306-322. London: Routledge.

#### Záver

Dielo Viery Lubošinskej je zamerané najmä na hľadanie spirituálnej Indie presiaknutej duchovnosťou, odvekou múdrosťou indickej filozofie a množstvom nepretržite meditujúcich *jóginov* a askétov. Viera v texte neponúka najširšiu paletu názorov na okultné náuky, no možno pozorovať jej pohrdavé postoje so značnou mierou animozity. Viera Lubošinská predstavuje pohľad erudovaného Západniara pochádzajúceho z vyššej strednej triedy, zdieľajúceho pohľad orientalistov a romantikov pri hľadaní univerzálnej spirituality a čistého duchovna bez nánosov dogmatiky. Hoci sama bližšie nepopisuje zdroje, z ktorých čerpala všetky dáta spojené s Indiou, je vysoko pravdepodobné, že jej okultné diela, podobne ako tie od Heleny Blavatskej, neboli cudzie. Početné texty okultistov a ezoterikov podkuli vnímanie vyššej západnej spoločnosti, ktorá prichádzala do styku aj práve s týmito dielami a spolu tvorili diskurz o Indii v súdobej, ale v mnohom aj v súčasnej verejnosti. Spolupodieľali sa na šírení idealizmu *védanty* a ustanovili tak indickú duchovnosť ako univerzálne náboženstvo neodporujúce vede, ako adekvátnu náboženskú alternatívu pre moderného sekulárne orientovaného a racionálneho človeka.

- Lubošinská, Viera. 2006. *Indický denník*. Piešťany: Balneologické múzeum.
- Rolland, Romain. 1929. "Life of Sri Ramakrishna." *Asia Magazine* Vol. XXIX, No. 10: 761. [https://web.archive.org/web/20080904205419/http://www.vedanta-newyork.org/thoughtson\\_rk.htm](https://web.archive.org/web/20080904205419/http://www.vedanta-newyork.org/thoughtson_rk.htm).
- Said, W. Edward. 2008. *Orientalismus. Západní koncepce Orientu*. Praha/Litomyšl: Paseka.
- Van der Veer, Peter. 2009. "Spirituality in Modern Society." In *MMG Working Paper 09-10*, 1097-1120. Göttingen: MPI for the Study of Religious and Ethnic Diversity.

#### Internetové zdroje:

- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. "esoteric." *Encyclopedia Britannica*. Accessed September 22, 2021. <https://www.britannica.com/topic/esotericism>.
- Melton, J. Gordon. "New Age movement." *Encyclopedia Britannica*. Accessed September 22, 2021. <https://www.britannica.com/topic/New-Age-movement>.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. "ahimsa." *Encyclopedia Britannica*. Accessed September 29, 2021. <https://www.britannica.com/topic/ahimsa>.
- Vedanta-New York. n.d. n.d. Cited July 23, 2021. [http://www.vedanta-newyork.org/thoughtson\\_rk.htm](http://www.vedanta-newyork.org/thoughtson_rk.htm).

VANESA BOHUNSKÁ je študentkou magisterského štúdia odboru religionistika na Katedre porovnávacej religionistiky Univerzity Komenského v Bratislave. Zaujíma sa o témy postkolonializmu, orientalizmu, spirituality, sekularizmu, modernej identity, či motivácií konverzie.

# Slovenské a stredoeurópske ozveny dejín a diskurzov alchýmie

MILOŠ JESENSKÝ

Belianum. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

*Abstract:* In the present paper I examine selected relations between the history of alchemy and religious studies using an interdisciplinary approach. I orderly summarize the existing professional discourses discussing alchemy and the history of religion based on the example of works by authors such as Helmut Gebelein, Bernhard Haage, and Wilhelm Ganzenmüller. Despite the fact that this topic has not been duly researched so far, I emphasize its great potential due to the existence of contemporary Slovakical (related to Slovakia) sources.

*Keywords:* Religious Studies, history of alchemy, Slovakia, spirituality, written sources

## Úvod

Pokiaľ skúmame vzájomné korelácie medzi predmetom záujmu religionistiky a kultúrnych dejín alchýmie, môžeme pojem náboženstvo odvodiť nielen od latinského termínu religio, ale aj religo v zmysle „viazať“ či „opäťovne spájať.“ Práve na tento druhý význam upozornil v minulosti sv. Augustín z Hippa (354-430), keď za pravé náboženstvo považoval také, prostredníctvom ktorého sa duša znova spája s Bohom, od ktorého sa do istej miery odtrhla. Vyjadrené jazykom alchýmie symbolizuje *solve* odlúčenosť od Boha a *coagula* zase obnovenie tohto spojenia, teda spásu.<sup>1</sup>

Práve pri tomto náhľade môžeme pozorovať vzájomné ovplyvňovanie mystiky a alchýmie, pričom aktívnejšie prijímala tieto vplyvy práve alchýmia. Zjednodušene povedané, cieľom mystiky je zjednotenie človeka s Bohom. Ľudské vedomie sa pri ňom rozpúšťa v Bohu a človek zažíva mystické zjednotenie – *unio mystica*. Mystika pritom nie je výlučným špecifikom niektorého z historických náboženstiev a neobišla sa bez nej ani al-

chýmia, ktorá na ňu reagovala vlastnými spirituálnymi predstavami.

Alchymisti patrili medzi najvýraznejších predstaviteľov mystiky, ktorí sa neusilovali iba o poznávanie Boha, ale spirituálnym prežívaním prírody si ctili jeho prítomnosť v celom stvorení. To sa prejavilo predovšetkým v alchýmii raného novoveku, pričom stúpenci učenia švajčiarskeho lekára a alchymistu Theophrasta Bombasta Paracelsa (1493 – 1541) sú toho azda najlepším príkladom. Toto pripomína nemecká historička vedy Heike Hildová:

*„Pozorovateľ môže podľa nich v duchovnom zjednotení s vecami intuitívne pochopiť a usporiadať ich vlastnosti. (...) Stredoveká scientia naturalis sa zmenila na magia naturalis, spočívajúcej na dvoch základných prvkoch: učení o sympatii a náuke o jednote univerza. Predovšetkým vďaka analógii mikrokozmu a makrokozmu prispelo alchymistické bádanie zásadným spôsobom k vytváraniu obrazu človeka a sveta“ (Hild 2006, 211-212).*

<sup>1</sup> O rozpúšťaní (*solve*) a spájaní (*coagula*) sa v alchymistickom význame zmiňuje už v staroveku Hippokratés (460 – 370 pred n. l.). Alchymisti považovali svoje experimenty konané v malom meradle v laboratóriu za analógiu toho, čo sa dialo pri stvorení vo veľkom. Podľa tejto predstavy sa tak laborant podieľal na božskej tvorivej sile, keďže jeho pokusy dokazovali variabilitu prírody – okrem iného rozpúšťal (*solve*) a spájal (*coagula*) a vytváral nové substancie.

## Helmut Gebelein a diskurz o kresťanskom kontexte alchýmie

Európska alchýmia sa v stredoveku a ranom novoveku rozvíjala v rámci kresťanskej metafyziky, ale aj v tejto náboženskej koncepcii si zachovávala unikátne postavenie, ktoré je svojím prajným posolstvom vo vzťahu k prírode aktuálne aj dnes, v dobe globálnej ekologickej krízy. V tejto súvislosti sa o tom zmiňuje nemecký historik alchýmie Helmut Gebelein (\*1940):

„Kresťanským hodnotovým meradlám poplatné spoločnosti chápali biblické nariadenie o podmanení si Zeme tak, že je tu celá príroda iba preto, aby uspokojovala potreby človeka, predovšetkým človeka kresťanského, západného. Keďže kresťanské náboženstvá stále počítajú s koncom sveta, súdnym dňom, možno sa domnievať, že dokonca ani nejestvuje žiadny dôvod prírodu šetriť, pretože jej koniec by znamenal iba skorší príchod Posledného súdu a bol v súlade sBožím plánom spásy. V alchýmii ale existoval protipól tohto postoja. Pokiaľ je Kameň mudrcov prostriedkom ku spaseniu makrokozmu, prírody, nemôže ju alchymista ničiť“ (Gebelein 1998, 153-154).

Ďalším jedinečným rysom európskej alchýmie ostáva aj skutočnosť, že hoci bola pestovaná v prostredí západnej kresťanskej kultúry, zachovávala si do istej miery vlastnú autenticitu a svojbytnosť. V jej prípade nešlo o slepú poslušnosť oficiálnej teológii alebo nariadeným cirkevným autoritám. Poznávanie Boha prostredníctvom mystérií prírody bolo výsledkom vlastného úsilia a kontemplatívneho štúdia pri zachovaní individuálneho, ak nie priam samotárskeho prístupu. Práve tento špecifický postoj zdôvodňuje „tajný“ charakter alchymistickej náuky, ktorú nebolo jednoduché si nielen osvojiť, ale ani komfortným spôsobom sprostredkovať. V tom musíme dať opäť za pravdu profesovi Gebeleinovi:

„Každý, kto sa alchýmiou vážne zaoberá, vie, koľko môže prezradiť. Tajná veda neznamená, že poznanie musí byť utajované, môže to byť iba jeden z aspektov. Poznanie je tajné tiež preto, že ho možno nadobudnúť iba vlastnou prácou a preto sa nedá len tak jednoducho odovzdať. Mystická skúsenosť môže byť vyjadrená iba v symboloch, v obrazoch, v paradoxoch. Jednotu možno uchopiť a popísať iba spôsobom, ktorý prekračuje diskurzívne myslenie. Mystickú skutočnosť nemôžno odovzdať a hoci je reálna, nie je naučiteľná.“

*Tým sa líši od ezoteriky. Tajnému učeniu sa možno naučiť“* (Gebelein 1998, 162-163).

V alchymistickej literatúre pomerne často nachádzame paralely ku kresťanským náboženským motívom, ako je to v rukopise Nicolausa Melchiora *Processus sub forma missae*,<sup>2</sup> prvýkrát publikovanom tlačou francúzskym vydavateľom Lazarom Zetznerom (1551 – 1616) v jeho slávnej antológii (Zetzner 1602, 758-763).

Ako budeme neskôr konštatovať, tento príklad prekvapujúco súvisí s históriou Slovenska, na tomto mieste len uvedieme, že jeho autor stotožňuje alchymistický proces so slávením katolíckej omše.

Vo svojom diele o alchýmii v časoch Isaaca Newtona uvádza americká historička Betty Dobbsová (1930 – 1994), že v druhej polovici 16. storočia formuloval francúzsky alchymista Bernardus Gabriel Penotus mimoriadne zaujímavé analógie alchymistických procesov a kresťanských sviatostí (Doobs 1975, 10).

V Knihe božskej Trojice (*Buch der Heiligen Dreifaltigkeit*) z 15. storočia zase nájdené analógie Kristových svätých rán s planétami, kovmi, farbami, cnosťami a nerestami, čo je zaujímavý príklad súvekej komparácie kresťanskej, astrologickej a alchymistickej symboliky.

Alchymistická fixácia bola alegoricky spodobňovaná výjavom ukrižovania, ako napríklad v diele *Hermetische Schriften* frátra Vincenta Koffského z Gdaňska, ktorého originál údajne pochádza z roku 1478. Na ilustrácii z tohto pozoruhodného diela vidíme autora v rehoľnom habite, ako kľáčí pod Ukrižovaným a zachytáva do kalicha krv prúdiacu z jeho boku. Spasiteľovo telo je pripevnené na kríž, či skôr strom, so siedmimi hrotmi symbolizujúci sedem planetárnych znamení kovov. V pozadí sa vypína chrám, štylizovaný ako alchymistická pec (*athanor*) so symbolmi železa, medi a zlata.

Ukrižovanie na strome života alebo strome poznania je v európskej alchymistickej literatúre 16. až 18. storočia pomerne frekventovaný motív. Obidva stromy boli často stotožňované. Pádom do hriechu zo stromu božskej múdrosti (*sapientia*) sa tento zmenil na strom poznania (*scientia*). Ukrižovaním Krista sa opäť stal stromom múdrosti.

Paralely alchymistickej a kresťanskej symboliky možno doložiť aj na ďalších príkladoch, predovšetkým pri témach smrti, zmŕtvychvstania a vykúpenia. Tak ako Kristus spasil človeka, môže alchymista zachrániť

2 Addam et processum sub forma missae, a Nicolao Melchioro Cibirnsi Transilvano, ad Ladislaum Ungariae et Bohemiae regem olim missum.

svet. „Človek dôjde prostredníctvom Krista k Bohu a bude nesmrteľným, hmota sa stane zlatom a teda nesmrteľnou a nedegradujúcou, čo by mal zabezpečiť Kameň mudrcov“ (Gebelein 1998, 171).

Veľmi dobre to možno ilustrovať na príklade diel, ktorých skutočnými alebo domnelými autormi boli františkánsky mních a alchymista Raymundus Lullus (1232 – 1316), jeho katalánsky rodák, lekár a mystik Arnaldus z Villanovy (1240 – 1311), taliansky alchymista Petrus Bonus (1417 – 1497) či jeho anglický kolega, augustiniánsky mních Georgius Ripplaeus (1415 – 1490). Stvorenie je božským symbolom prípravy Kameňa mudrcov, pretože oboje je podľa Ripplaeovej Knihy dvanásť brán (*Liber Duodecim Portarum*) stvorené z jednej hmoty. Luciferov pád a prvotný hriech zase naznačujú, že obvyklé kovy sú postihnuté skazou a potopa znázorňuje rozpúšťanie. Výrok Petra Bona, podľa ktorého sa „Stvoriteľ a stvorenie musia stať jedným“ bol vykladaný tak, že Boh sa musí zjednotiť s človekom – to však vôbec nebránilo tomu, aby táto veta bola súčasne vysvetľovaná aj ako konkrétny laboratórny úkon.

Porovnávanie alchymistických operácií s priebehom Kristovho utrpenia bolo kľúčom k alegorickým znázorneniam laboratórnych postupov. Išlo o veľmi originálne vyjadrenia zbožnosti vtedajších učencov, založené na prirodzenej snahe uviesť ich vlastné úsilie do súladu s poriadkom sveta a jeho Stvoriteľom. A tak napríklad francúzsky alchymista, františkánsky mních Johannes de Rupescissa (1310 – 1362), autor diela *Liber Lucis*, o jednom zo spisov Arnalda z Villanovy píše: „Tento Arnald hovorí, že syn človeka musí byť zo zeme vyzdvihnutý do vzduchu a vystúpiť na kríž alembiku ako kryštál.“ Na inom mieste je opäť citovaný Arnald, ktorý učí, že Kameň mudrcov „je uzatvorený vo svojej nádobe ako Kristus v hrobe“ a výjavom Nanebovstúpenia ilustruje fázovú premenu látok, teda sublimáciu (Ganzenmüller 1938, 226).

V alchymistických dielach by sme sotva našli nejaký výjav z Ježišovho života a utrpenia, ktorý by ich autori nezahrnuli do svojich textov. V duchu učenia o vzťahu mikrokozmu a makrokozmu boli alchymistické procesy chápané ako zástupné znázornenie duchovného diania v nadpozemskom svete – a *vice versa* boli alchymistické receptúry zdôvodňované náboženskými poučkami.

Podobné paralely nachádzali súveki autori medzi učením o transmutácii a transsubstanciacii. V dobovom lexikóne Johanna Heinricha Zedlera (1706 – 1751) predmetnú analógiu nachádzame v príslušných heslách, kde čítame:

„Transsubstanciacia, ako učí rímska cirkev, je taká premena, aká sa deje cez posvätenia chleba a vína. Podstata chleba sa mení na podstatu Pána Ježiša

Krista a podstata vína na podstatu jeho krvi, takže už nezostáva podstata chleba a vína, ale iba určité vlastnosti a podružnosti, ako sú farba, tvar, chuť a vôňa, a iba svojou podstatou sú pravým telom a krvou Kristovou. Vonkajšia podoba zostáva, aby účastníci neboli odradení.“

A ďalej:

„Transmutácia znamená každú premenu, pokiaľ vec prijme úplne inú povahu a prirodzenosť, ako keď sa zlepšujú kovy, keď sa pšenica prerodí na ovos a drevo zmení v kameň“ (Zedler 1732, 4; 1104).

Dogma o transsubstanciacii bola vyhlásená v roku 1215 počas úradovania pápeža Innocenta III. (1161 – 1216) na štvrtom lateránskom koncile a v tom čase bola alchymia v Európe už etablovanou náukou. Teologický postulát tak podporil alchymistickú koncepciu premeny kovov a pomohol rozvinúť spirituálne aspekty alchymie.

Zaujímavým a pre budúcnosť zásadným spôsobom zasiahol do tejto témy nemecký protestantský mystik Jakub Böhme (1575 – 1624). Jeho náuka úzko súvisela s alchymistickým záujmom, ako to koncom 19. storočia dokázal Gottlieb Christoph Adolf von Harless (1806 – 1879) vo svojej dnes už klasickej práci (Harless 1882). Po ňom sa alchymistickej kontácii jeho diela venovali moderní bádatelia, ktorí si všimli, ako sa „alchymia dokonca prepája s pravou mystickou zbožnosťou napríklad v diele Jakuba Böhma ovplyvnenou parcelsovskou filozofiou a religiozitou“ (Haage 2001, 48). Americký historik vedy a techniky Lawrence M. Principe (\*1962) však v tejto súvislosti upozorňuje:

„Böhme rozhodne nebol praktizujúci alchymista, ale vo svojich víziách sveta, jeho pôsobení a jeho tvorov hojne používal alchymistické obrazy a predstavy. Často sa u neho objavuje alchymistická triáda Mercurius, Sulphur, Sal, avšak nie ako trojica látkových princípov, ako u tradičných alchymistických autorov, ale ako mystický a alegorický opis trojitej povahy Boha a človeka. Böhmová sláva alchymistu sa posilnila v 19. storočí, kedy v rámci znovuoživenia teozofických a okultných duchovných smerov mocne vzrástla oblúba jeho spisov. Boli považované za jeden z dôkazov názoru, že „pravá alchymia“ sa neusiluje o materiálnu, ale o duchovnú transmutáciu“ (Principe 2006, 67).

Böhme bol počas dlhoročného pobytu v Görlitze (mesto ktoré sa „po roku 1580 stalo akýmsi centrom alchymistického bádania“ (Stoudt 1957, 95)) ovplyvnený

predovšetkým doktrínami Theophrasta Paracelsa, ako aj Caspara Schwenckfelda von Ossiga (1490 – 1561).<sup>3</sup>

Ako uvádza Martin Žemla v doslove k nedávno vydanému výberu z mystikového diela, „*Böhme sa intenzívne zaoberal alchýmiou a ďalšími tajnými vedami*“ (Böhme 2017, 345), pričom ho ovplyvnili Paracelsovi stúpenci, ako napríklad syn Johanna Husera (1545 – 1601) a hlohovský mincmajster Jakob Johann Huser, ktorý spoločne s görlitzkým mešťanostom Scultetom vydával spisy slávneho švajčiarskeho alchymistu. Tie vyšli v Bazileji v rokoch 1589 – 1591 v tzv. Huserovej edícii, ktorá je dnes veľmi cennou bibliofiiliou. Ďalším paracelsiánom inšpirujúcim mystika bol lekár Tobias Kober (1587 – 1625), ktorý neskôr po Böhmovej smrti prichýlil do svojej domácnosti jeho ovdovenú manželku, ako aj ďalší lekár a alchymista Balthasar Walter (1558 – 1631).

### Alchýmia a spiritualita vo výklade Bernharda Haageho

V porovnaní s Helmutom Gebeleinom je nemecký historik vedy a germanista Bernhard Dietrich Haage (\*1942) pri hodnotení vzájomného vzťahu alchýmie a mystiky o niečo rezervovanejší, ale napriek tomu tento olomoucký rodák v knihe *Stredoveká alchýmia* píše:

„*Pokiaľ na alchýmiu, predovšetkým v jej neskorej novovekej fáze, nazeráme z hľadiska psychológie a mystiky, otvára sa pred nami bohatstvo foriem vyjadrujúcich slovom i obrazom najvyššie duchovné úsilie o dosiahnutie cieľa, ktorý je o to vzdialenejší, o čo väčšiu námahu si vyžiadal. Skúsenosť s cieľom, ktorá má byť dosiahnutá nekonečným zdokonaľovaním, ale ktorý sa objektívne stále vzdaluje, je možné pochopiť iba subjektívne, čo vedie k vyjadrovaniu sa v obrazoch a paradoxoch. Túto skúsenosť má alchýmia spoločnú s mystikou*“ (Haage 2001, 28–29).

Profesor Haage ďalej pripomína, že alchýmia i mystika spoločne hľadajú skryté mystérium stvorenia – prvá hľadá *lapis philosophorum*, druhá skrytého Boha, na ktorého odkazuje aj spirituálna stránka alchýmie. Poctivé a namáhavé úsilie oboch je spoločnou cestou uzdravovania človeka a jeho spásy, vedúcej od odpútania sa od svetských túžob a majetku, cez rozjímanie a osvietenie až ku žiarivému cieľu, ktorým je *unio mystica*, alebo alchymistický *lapis*. Dosiahnutie spásy je totiž spoločným účelom mystiky a alchýmie v jej spirituálnej rovine a tomu je podriadené celoživotné úsilie

ich adeptov. Vlastnú mystickú skutočnosť však dosiahnu iba niektorí z nich – sv. Tomáš Akvinský (1224 – 1274) ju nazýva „*skúsenosťou poznania Boha*“ (*cognitio experimentalis Dei*) a nemecký dominikánsky mních Eckhart (1260 – 1328) ju zase podmieňuje očisťovaním a odlúčenosťou (*abegescheidenheit*). Oboje nachádza pritom uplatnenie aj v alchýmii, čo komentuje aj Bernhard Dietrich Haage slovami:

„*Viac ako možnosť porovnania však obrazy týchto dvoch svetov nič neponúkajú, hoci vyrastajú zo spoločného koreňa, živého helenistickou synkretickou túžbou po spásy. Alchýmia, ktorej duchovný postoj je silne ovplyvnený gréckou prírodnou filozofiou, nepozná priame, nemateriálne pôsobenie človeka na hmotu a v tomto ohľade sa zásadne líši od mágie, aj keď jej teória prijíma obraz sveta ovládaného magiá *naturalis*. Avšak zatiaľ čo sa mágia usiluje o ovládnutie hmotného sveta s pomocou duchovných síl a alchýmie, snaží sa pochopiť vnútornú súvislosť hmoty a pomocou takto získaných poznatkov o vzájomných reakciách hmotných substancií si rovnako chce podrobiť materiálny svet, mystická cesta spásy nevedie k uplatňovaniu si moci v hmotnom svete, ale obracia sa z nej k životu v tomto svete bez sveta, ku zdokonaľovaniu a zušľachťovaniu duše hľadajúcej Boha. Iba táto duchovná cesta od nedokonalosti hmoty cez očisťovanie a osvietenie k dokonalosti tvorí spoločné gnostické dedičstvo mystiky a alchýmie. Viac ako čiastočné paralely však očakávať nemôžeme*“ (Haage 2001, 30).

S týmto konštatovaním možno vcelku súhlasiť, avšak s výhradou voči ostatnej vete, keďže v tejto téme nelenže môžeme očakávať, ale aj nachádzame viac ako „čiastočné paralely“. Skôr však, ako pristúpime k dokazovaniu tejto tézy, poznamenajme, že miera odlišnosti alchýmie a mágie je dlhodobo predmetom diskusie, pričom sa mienky jej aktérov diametrálne líšia. Dobové alchymistické diela explicitne zaraďuje k magickým napríklad americký mediavista a religionista Richard Kieckhefer (\*1946) alebo nemecký kulturológ Christian Daxelmüller (1948 – 2013). Naopak, alchýmiu od mágie zásadne odlišujú predovšetkým nemecký etnológ Dieter Harmening (1937 – 2016) či rakúska germanistka a kulturologička Christa von Habifer-Tuczayová (\*1952).

Do akej miery možno zaraďovať alchýmiu medzi okultné vedy sa síce vedie diskusia, ale vplyv gnosticismu je nepopierateľný, pričom sa – na rozdiel od mágie – jeho význam v historiografii často preceňuje. Fak-

<sup>3</sup> Caspar Schwenckfeld von Ossig bol nemecký protestantský teológ a prírodovedec, ktorý zdôrazňoval pôsobenie Ducha svätého na myslenie ľudí a potrebu duchovného obrodovania. Takisto formuloval vplyvnú predstavu o Kristovom „nebeskom tele“. V jeho učení možno badať aj vplyv učení akými boli monofyzitizmus, anabaptizmus, či dokonca doketizmus.



tom ale ostáva, že alchýmia, už zo svojej definície „oddeľujúca čisté od nečistého“ mala mimoriadny význam pre gnostické učenia, podľa ktorých sa iba duša očistená od nánosov telesnosti môže navrátiť k Bohu. Ako píše Heike Hildová:

*„Laboratórium je posvätným miestom, v ktorom sa odohráva vykúpenie ducha. Podľa toho alchýmiu praktizujú ľudia, usilujúci sa o očistu a vykúpenie, či už matérie alebo samých seba. Materialistický pohľad vidí alchýmiu ako skúmanie chemických fenoménov, sem a tam zahalených do alegórií. Ezoterický pohľad, ktorého duchovným zázemím je gnosticizmus, vidí v centre alchýmie duchovný život alchymistu, premietaný do chemických procesov. Interpretácia alchymistických textov pripúšťa obidve možnosti, s ťažiskom raz na jednej, inokedy na druhej strane. Symbolická reč gnostických alegórií tak vstúpila do alchymistickej literatúry“ (Hild 2006, 117).*

A teraz sa ďalej venujme alchýmii z pohľadu religionistiky a príbuzných humanitných odborov.

### **Wilhelm Ganzenmüller o vzťahu alchýmie a náboženstva**

Nemecký historik vedy Wilhelm Ganzenmüller (1882 – 1955) vstúpil do debaty o vzťahu alchýmie a náboženstva jednoznačne obhajovaným postrehom:

*„Pokiaľ si chceme urobiť všestranný obraz o duchovnom postoji alchymistov, musíme sa zamerať na bod, v ktorom sa zbiehajú všetky lúče duchovného života, a tým je v stredoveku náboženstvo. Bolo by úplne nesprávne, keby sme stredovekým alchymistom pripisovali akékoľvek proticirkevné alebo náboženské sklony. Rovnako ako sotva môžeme tvrdiť, že cirkev bola nepriateľom prírodných vied, nesmieme na druhej strane vidieť v duchovne samostatných prírodovedcoch stredoveku predstaviteľov „bezcenej“ vedy“ (Ganzenmüller 1938, 219).*

Pripusťme však, že kontaminácia alchymistických teórií náukami gnosticizmu, novoplatonizmu či prvkami prebranými od arabských autorov z islamu predsa len do istej miery vytvárala situáciu, pri ktorej úvahy alchymistov nie vždy korešpondovali s kanonickým učením cirkvi. Ako opakovane upozorňuje citovaný nemecký autor, aj napriek tomu v doteraz známom súbore alchymistických textov nenájdeme jediný výrok, ktorý by bol v priamom rozpore s kresťanstvom, hoci o tom môžeme predsa len s ním polemizovať.

*„Úplne naopak! Je možné doložiť mnohé výroky alchymistov, ktoré sú v úplnom súlade s cirkevnou vie-*

*rou, ba dokonca musí byť priamo nápadné, aký široký priestor takéto pasáže zaberajú. Podobne ako diela ostatných autorov, tak aj spisy alchymistov často začínajú a končia vzývaním Boha. Rovnako je to aj v prekladoch arabských autorov, ako aj v knihách kresťanských spisovateľov“ (Ganzenmüller 1938, 220).*

Duchovné osoby boli autormi viacerých alchymistických diel, alebo im tieto diela boli dodatočne pripisované (sv. Augustín, sv. Albert Veľký, sv. Tomáš Akvinský, Raymondus Lullus, Roger Bacon, zo slovenského prostredia napríklad fráter Cyprián, arcibiskupi Juraj Lippay a Mikuláš Oláh). Aj u pisateľov, u ktorých to nie je zjavne uvedené, možno príslušnosť k duchovnému stavu dedukovať z častých biblických citátov. *„To všetko sú do istej miery nábožensky podmienené zvyky spisovateľov, ktoré mali duchovní píšuci o alchýmii spoločné s ostatnými. Náboženský postoj alchymistov sa ale neukazuje iba podobných štylistických ozdobách, ale preniká celým obsahom ich spisov – samotné alchymistické učenie je nábožensky založené“ (Ganzenmüller 1938, 221).*

Už diela antických a arabských alchymistov považujú alchýmiu za jedinečnú Božiu milosť. Stredovekí alchymisti túto myšlienku ďalej rozvíjali v tých najrozmanitejších podobách, často v tejto súvislosti písali aj o osobitnom dare Ducha svätého, ktorý posilňuje ľudský rozum a povzbudzuje veriť na Božie zázraky. Alchýmia sa tak prezentovala ako poznanie užitočné nielen kvôli svojej všeobecnej prospešnosti, ale aj ako jedinečný spôsob dosiahnutia spásy, ako sa o tom zmieňuje aj Wilhelm Ganzenmüller:

*„Alchýmia tak nemá iba onen pozemský účel, aby vďaka získaným poznatkom prispievala k podpore všeobecného blaha, ale predovšetkým má človeka podporovať pri poznávaní stvorenia v celej jeho šírke a tak ho viesť k Stvoriteľovi. Alchýmia sa tak stáva pomocnou vedou teológie, podriaďuje sa úsiliu o poznanie Boha ako najvyššieho cieľa vedy. Náboženský postoj teda nie je ani pre stredovekých alchymistov iba nepodstatnou zbytočnosťou. Je nosným základom, na ktorom spočíva veda alchymistov. Porovnanie s predmetmi viery pre nich neznamenalo zľahčovanie posvätného, ale posvätenie skutočného“ (Ganzenmüller 1938, 233).*

### **Stav a perspektívy religionistického výskumu alchýmie na Slovensku**

Invenčný výskum religionistu Jakuba Hlaváčka (\*1975) a historika umenia Iva Purša (\*1964) za ostatné roky v Česku je príkladom dobrej praxe interdisciplinárneho bádania z rozhrania dejín alchýmie a religionistiky, na-

vyše vychádzajúceho z archívnych prameňov a historických fondov.<sup>4</sup> Aký je však potenciál podobného bádania u nás?

Už pri súčasnom stave poznania umožňuje doterajší základný výskum vysloviť prognózu, že bude perspektívny, i keď na bádateľov bude klásť vysoké nároky na spracovanie a interpretáciu. O tom, že bude možné počítať aj s pôvodnými prameňmi, poukazujú už doterajšie zistenia v archívoch a historických knižniciach.

Na spirituálne aspekty alchymie odkazujú predovšetkým správy, že alchymia sa na území dnešného Slovenska od prvých písomných správ v 15. storočí pestovala v reholnom prostredí, predovšetkým v kartuziánskych kláštoroch na Spiši. V roku 1475 urobil člen konventu kartuziánskeho kláštora, založeného v roku 1299 na Skale útočiska pri Letanovciach, zápis o činnosti priora Jána zo Sedmohradska, ktorý sa intenzívne zaoberal alchýmiou. V 16. storočí uskutočňoval experimenty v Červenom Kláštore kartuziánsky mních Martin Kasper Berowicz, ktorý po zrušení kláštora odišiel v roku 1563 do Olomouca, kam si odviezol aj laboratórne zariadenia a nádoby z tamojšej alchymistickej dielne. V polovici 18. storočia sa v tom istom kláštore, patriacemu v tom čase kamaldulskému rádu, alchymii venoval fráter Cyprián (1724 – 1775), ktorý je skôr verejnosti známy svojím úsilím o zostrojenie lietajúceho stroja (Jesenský 2016, 255; 386-395).

Okrem kronikárskych záznamov na Slovensku disponujeme pramennými materiálmi, z ktorých možno usudzovať na vznik alebo kopírovanie diel s alchymistickou tematikou. Príkladom môžu byť napríklad fragmenty alchymistického zborníka bratov františkánov domácej proveniencie, deponované v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice. Tri fólie z kódexu písaného jednou rukou humanistickou kurzívou pochádzajú zo 16. storočia. Slovakizovanou češtinou zaznamenaný alchymistický text so spirituálnym presahom umožňuje predpokladať jeho vznik v niektorej tuzemskej františkánskej komunite v Bratislave alebo Skalici (Jesenský 2009, 79).

Ešte väčšiu výpovednú hodnotu majú správy o predstaviteľoch cirkevnej hierarchie, ktorí sú autormi zachovaných alchymistických diel z územia Slovenska. Medzi nich patril predovšetkým urodzený bratislavský rodák Juraj Lippay (1600 – 1666), ktorý sa stal ostrihomským arcibiskupom so sídlom v Trnave. Je autorom pôvodného alchymistického diela *Mons magnesiae Ex Quo*

*Obscurur sed Verum Subjectum Philosophorum effoditu et Expresse denominatur*, ktoré vzniklo po roku 1657.<sup>5</sup>

O tom, aké nečakané súvislosti vo vzťahu k duchovnej a kultúrnej histórii Európy môže priniesť kvalifikovaný religionistický výskum podobných diel dokazujú aj predbežné výsledky výskumu už zmieneného diela Nicolausa Melchiora *Processus sub forma missae*, štylizujúce alchymistický postup do celebrowania katolíckej omše. Nemáme priestor, aby sme sa touto problematikou zaoberali podrobne, ako sme to urobili už na inom mieste (Jesenský 2010, 340-363).

Pripomeňme však prekvapujúce odhalenie pravej identity autora jedného z najpozoruhodnejších diel spirituálne orientovanej alchymie prvýkrát publikovaného tlačou v Zetznerovej antológii. Tá nie je bežne prístupná, preto je pre tunajších historikov cenný český preklad s prihliadnutím na rukopisné varianty textu uložené v zbierkach Rakúskej národnej knižnice vo Viedni,<sup>6</sup> ktorý pripravili v roku 2008 na vydanie nám už známi editori (Purš and Hlaváček 2008).

Nicolausa Melchiora Cibinensis možno totiž spoľahlivo určiť ako arcibiskupa Mikuláša Oláha (1493 – 1568), ktorý svojim úsilím hlboko ovplyvnil kultúrne a náboženské dianie na území Slovenska v prvej polovici 16. storočia. Táto identifikácia sa objavuje už v 18. storočí v monumentálnom biografickom diele *Succinta Medicorum Hungariae et Transylvaniae Biographia*, ktorého autorom je Stephanus Weszprémi (1723 – 1799). Rovnako Melchiora Cibinensis stotožňuje s Mikulášom Oláhom francúzsky cirkevný historik Emile Amann (1880 – 1948), ktorý je tvorcom jeho hesla v mnohozväzkovom Slovníku katolíckej teológie (*Dictionnaire de théologie catholique*) vychádzajúcom v prvej polovici 20. storočia. (Jesenský 2010, 343).

Podľa rumunskej historičky Christiny Neaguovej, ktorá identifikuje Mikuláša Oláha ako Melchiora Cibinensis, je v tomto období obvyklé schovávať alchymistické záujmy pred očami verejnosti a keďže sa tu stretávame s raným Oláhovým dielom napísaným pod pseudonymom, nemalo by nás prekvapiť, že v jeho biografii nenájdeme o alchymii jedinú zmienku (Neagu 2000, 116). Podľa autorky ide o jednu a tú istú osobu, keďže sa Mikuláš Oláh narodil v Sibiu (latinsky *Cibinium*), teda v jednom z najdôležitejších miest Transylvánie, od roku 1510 pôsobil na dvore uhorského a českého kráľa Vladislava II. Jagellonského (1456 – 1516), ktorému je rukopis *Processus sub forma missae* aj veno-

4 K tejto téme je možné odporučiť nasledovné práce uvedených autorov (Purš 1997; Hlaváček 2006).

5 Lippayho rukopis sa nachádza v rukopisnom oddelení Národnej knižnice vo Viedni (österreichische Nationalbibliothek), sign. Codex MS MEDICS.N CCX.

6 Cod. Lat.11133, fol.308r-309r; Cod. Lat.11347, fol.9r-12r.

vaný. Christina Neaguová tvrdí, že v čase, keď *Processus* vznikol, Oláh ešte pravdepodobne nemohol byť kňazom, ale v ďalších spisoch zo všetkých získaných verejných funkcií vyzdvihuje najviac svoj kňazský stav. Podobne to zdôrazňuje v diele *Symbola aureae mensae duodecim nationum* v roku 1617 aj nemecký lekár a alchymista Michael Maier (1568 – 1622), keď o ňom píše: „*Melchior Cibinensis – Uhor, pokiaľ ide o národnosť, inak však Transylvánec, bol zbožným človekom uvedeným do kňazského stavu, rovnako ako pravým umelcom. Obsiahol najskrytejšie arkány nášho tajomstva a vyložil ich v posvätnnej forme omše*“ (Maier 1617, 509). V prospech totožnosti Mikuláša a Melchiora napokon Neaguová uvádza argumenty hovoriace o značnej zhode ich literárneho štýlu.

Z pohľadu našej témy je tiež dôležité zistenie, že sa Oláh veľmi intenzívne zaoberal ceremóniami rímskokatolíckej cirkvi. V roku 1560 vydal rituál, ktorý je dnes zdrojom veľmi cenných a inde nezaznamenaných poznatkov, pretože si veľmi dobre uvedomoval dôležitosť formy omše v jeho pohnutej dobe, čo by nasvedčovalo, prečo ju unikátnym spôsobom použil aj rituáli *Processus sub forma missae*.<sup>7</sup> Formu omše a význam jej rituálu rozobral v diele *Catholicae ac christianae religionis praecipua quaedam capita*<sup>8</sup> určenom na rokovanie diecéznej synody v apríli 1560 v Trnave. Každá porada sa pritom

začala pobožnosťou, ktorej formu arcibiskup sám zostavil, čo opäť dokazuje jej obľúbenosť u Oláha (Péterffy 1742, 45). Vo výklade sa zamerával na to, že ceremónie majú napomáhať na ceste pozemského života a viesť od viditeľných vecí k chápaniu neviditeľných, večných,<sup>9</sup> pričom vzbudzujú väčšiu zbožnosť (Péterffy 1742, 90).

## Záver

Ďalšia rozprava už prekračuje hranice tejto štúdie, ale aj z doteraz uvedeného vyplýva, aké cenné výsledky môžu plynúť z výskumu, ktorý do kultúrnych dejín alchymie na Slovensku môže vniesť religionistika svojimi metódami výskumu. Zachované písomné pamiatky alchymie vzťahujúce sa k územiu Slovenska alebo osobnostiam tu žijúcim, vytvárajú dostatočnú bázu pre regionalistickú analýzu týchto textov. V budúcnosti by mohli poskytnúť cenné výsledky o vzájomnom vzťahu alchymie, kresťanskej spirituality a hermetických vied v kontexte kultúrnych a duchovných dejín strednej a západnej Európy. Ostáva len zapracovať na tom, aby takéto úsilie našlo svoje inštitucionalizované zázemie v slovenských akademických a vedeckých inštitúciách. Katedra porovnávacej religionistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave by v tomto smere bola jedným z najvhodnejších a najlepšie pripravených pracovísk.

## REFERENCIE:

- Böhme, Jacob. 2017. *Christosophia čili Cesta ke Kristu a jiné texty*, edited by Martin Žemla. Praha: Malvern.
- Daxelmüller, Christian. 1993. *Zauberpraktiken: eine Ideengeschichte der Magie*. Zürich: Artemis- & Winkler-Verlag.
- Dobbs, Betty Jo Teeter. 1975. *The Foundation of Newton's Alchemy or the Hunting of the Green Lyon*. Cambridge: University Press.
- Ganzenmüller, Wilhelm. 1938. *Die Alchemie der Mittelalter*. Paderborn: Verlag der Bonifacius-Druckerei.
- Gebelain, Helmut. 1998. *Alchymie. Magie hmoty*. Praha: Volvox Globator.
- Haage, Bernhard Dietrich. 2001. *Středověká alchymie. Od Zósimu k Paracelsovi*. Praha: Vyšehrad.
- Habiger-Tuczay, Christa. 1992. *Magie und Magier im Mittelalter*. München: Diederichs Verlag.
- Harless, Adolf von. 1882. *Jakob Böhme und die Alchymisten. Ein Beitrag zum Verständnis Jacob Böhme's*. Leipzig: Verlag von Gustav Schlawitz.
- Harmening, Dieter. 1979. *Superstitio: überlieferungs- und theoriegeschichtliche Untersuchungen zur kirschlich-theologischen Aberglaubensliteratur des Mittelalters*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.

<sup>7</sup> *Ordo et ritus sanclae et metropolitane ecclesie Strigoniensis, quibus parochi et alii animarum pastores in ecclesiis suis uti debent*. Vienne Austriae in edibus Collegii caesarei Societatis Jesu. Anno 1560. Pozri s. 4: „Quapropter vobis omnibus et singulis presentes nostras visuris mandamus, ut hunc librum omnibus maiorum nostrorum temporibus in omni non modo dioecesi nostra, sed etiam aliis in locis ubique observatum, qui iam apud vos, propter perniciosam haereticorum persuasionem ita in usu esse desiderat, ut plurimis vestrum vix eius nomen constaret, tanquam rectissimam quandam regulam propositam habeatis eoque uno in sacris rebus utamini, neque ullum alium recipiatis, sed omnia ex huius doctrina et praescripto faciatis.“

<sup>8</sup> *Catholicae ac christianae religionis praecipua quaedam capita ... a Nicolao Olaho ... in synodo sua dioecessana Tyrnaviae proposita ac breviter explicata*, 1566.

<sup>9</sup> „Latet enim quaedam in ipsis ceremoniis excitativa devotio.“

- Hild, Heike. 2006. „Alchymická mystika“. In *Lexikon alchymie a hermetických věd*, edited by Claus Priesner and Karin Figala, 211-212. Praha: Vyšehrad.
- Hlaváček, Jakub. 2006. „K alchymistické interpretaci antické mytologie.“ In *Prchající Atalanta neboli Nové chemické emblémy vyjadřující tajemství přírody*, edited by Michael Maier, 11-33. Praha: Trigon.
- Jesenský, Miloš. 2009. *História alchymie na Slovensku*. Bratislava: Balneotherma.
- Jesenský, Miloš. 2010. „Alchymistické dielo Mikuláša Oláha?“ In *Zborník Kysuckého múzea* 13: 340-363. Čadca: Kysucké múzeum.
- Jesenský, Miloš. 2016. *Dějiny alchymie v Českých zemích, v Polsku a na Slovensku*. Bratislava: CAD Press.
- Kieckhefer, Richard. 1992. *Magie im Mittelalter*. München: C. H. Beck Verlag.
- Maier, Michael. 1617. *Symbola aureae mensae duodecim nationum*. Francofurti: Typis Antonij Hummij, impensis Lucae Iennis.
- Neagu, Christine. 2000. „The Processus sub forma missae: Christian alchemy, identity and identification.“ *Archaeus: Études d'Histoire des Religions* 4, 1-2: 105-117.
- Péterffy, Carolus. 1742. *Sacra concilia ecclesiae Romano-Catholicae in regno Hungariae II*. Vienna: Typis Kaliwodianis apud Michaellem Kochberger.
- Principe, Lawrence. 2006. „Böhme, Jacob“. In *Lexikon alchymie a hermetických věd*, edited by Claus Priesner and Karin Figala, 67. Praha: Vyšehrad.
- Purš, Ivo. 1997. „Rosarium philosophorum“ Jaroše Griemillera z Třebska. In *Opus magnum. Kniha o sakrální geometrii, alchymii, magii, astrologii, kabale a tajných společnostech v českých zemích*, 78-88. Praha: Trigon.
- Purš, Ivo, and Jakub Hlaváček. 2008. *Alchymická mše. Sborník textů ke vztahům alchymie a křesťanství*. Praha: Malvern.
- Stoudt, John Joseph. 1957. *Sunrise to Eternity*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Weszprémi, Stephanus. 1757. *Succinta Medicorum Hungariae et Transylvaniae Biographia*. Viennae: Typis. I. T. Trattarn.
- Zedler, Johann Heinrich. 1732-1750. *Grosses Völlständiges Universal Lexikon aller Wissenschaft und Künste*. Halle und Leipzig: Verlegts Johann Heinrich Zedler.
- Zetzner, Lazarus. 1602. *Theatrum Chemicum, Praecipuos Selectorum Auctorum Tractatus De Chemiae Et Lapidis Philosophici Antiquitate, veritate, iure, praestantia, & operationibus, continens*. Ursellis: Sumptibus Heredum Eberh. Zetzneri.

# Napjatá situace kolem rakouské Islam-Landkarte<sup>1</sup>

MARTIN KLAPETEK

Na přelomu května a června 2021 proběhla v Rakousku mediální kauza ohledně poslední verze projektu „Islam-Landkarte“. Jedná se o rostoucí databázi islámských spolků a mešit, která původně vzešla z akademického prostředí. V čele týmu spolupracovníků z Institutu pro islámská teologická studia Vídeňské univerzity totiž stojí prof. Ednan Aslan. Na první pohled mohou bouřlivé reakce ze strany organizovaných muslimů a některých politických uskupení působit srozumitelně. Dne 2. 11. 2020 přece proběhl ve Vídni teroristický útok a islamismus je jedním z témat rakouské vnitropolitické diskuze. Celý problém má ale hlubší kořeny a navíc se může stát impulzem pro současnou religionistiku.

První verze Islam-Landkarte vznikla v roce 2012 a její spuštění zaznamenali především odborníci na muslimské komunity ve střední Evropě. Jevila se jako důležitý hlas v dlouhotrvající diskuzi o odhadovaném počtu míst modlitby vyznavačů islámu v Rakousku. V různých statistikách se totiž opakovaně spojoval s číslem dvě stě. To ale odpovídalo maximálně součtu sdružení registrovaných v Islamische Glaubensgemeinschaft in Österreich (IGGIÖ). Na počátku července 2015 databáze obsahovala již 409 položek. Vedoucí týmu později k třem stům registrovaným spolkům předpokládal další dvě stovky především neregistrovaných míst modlitby. Současná verze eviduje přes šest set dvacet údajů. Ty jsou postupně doplňovány nejen o další lokality, ale především o verifikované a relevantní informace o stávajících spolcích.

Původní databáze byla z technických a finančních důvodů po určitou dobu mimo provoz. Podle dostupných informací se počítalo s jejím znovu zprovozněním a rozšířením. Tuto skutečnost univerzitní studenti a badatelé jistě uvítali. V posledních desetiletích jsou však muslimské komunity v Evropě problematikou, o kterou se nezajímají pouze akademici. Islám byl v mediálním prostoru primárně spojován s násilnými aktivitami různorodých jedinců a uskupení. Pozornost byla věnována vstupu organizovaných muslimů do veřejného prostoru nejen v podobě modliteben a novostaveb mešit. V roce 2015 navíc kulminovala tzv. uprchlická krize, která

ovlivnila obecně politiku v Evropě i veřejné mínění přímo v Rakousku.

Všechny tyto skutečnosti se promítly do vnitrostátní diskuze, která vrcholila v březnu 2015 novelizací tzv. Islámského zákona. Pokud se sleduje problematika zřizování spolků, provozu modliteben a výstavby mešit v Rakousku, pak počet dokončených projektů jistě ovlivní § č. 6. Finanční prostředky pro „běžnou činnost“ směřující k uspokojování náboženských potřeb věřících má náboženská společnost i její členové získávat z domácích zdrojů a omezit tak dosavadní toky peněz ze zahraničí. Postup dopadl nejen na případné projekty financované určitými skupinami ze Saudské Arábie. Zásadně ovlivnil místní komunity podporované přímo tureckou vládou (Türkisch-Islamische Union für kulturelle und soziale Zusammenarbeit in Österreich, ATIB).

Posledním bodem v tomto vývoji bylo na konci roku 2020 zřízení Rakouského fondu pro dokumentaci nábožensky motivovaného politického extremismu (Dokumentationzentrum für politischen Islamismus). V čele reprezentativně sestavené vědecké rady nadace stojí známý liberální pedagog dr. Mouhanad Khorchide (Univerzita v Münsteru). Pro výše zmiňované téma je důležité, že právě tento fond představil ve spolupráci s prof. Ednanem Aslanem novou verzi Islam-Landkarte. Databáze je nyní na jednu stranu vyzdvihována svými odbornými tvůrci a politickými zastánci (Lidovci) jako zdroj informací o šíření „politického islámu“. Na druhou stranu se od muslimských organizací (IGGIÖ) a politických hnutí (Zelení, Sociální demokracie) ozývají hlasy obviňující celý projekt ze stigmatizace vyznavačů islámu a rasismu. S ohledem na výše uvedené nepřekvapí, že se proti databázi vyslovil i turecký prezident Recep Tayyip Erdoğan. Opakují se zde spory z minulých desetiletí, které proběhly v jiných západoevropských státech. Kde je hranice veřejného zájmu a ochrany soukromí občanů? Jakou roli mají hrát náboženské instituce ve veřejném prostoru? Jaká je v této oblasti úloha státu?

Kontroverze okolo databáze Islam-Landkarte si bude s odstupem času zaslouhat hlubší reflexi. Na jednu stranu může být jen dalším článkem vnitřních společenských a politických polemik. Na druhou stranu může odkazovat na něco obecnějšího. Tím je stále trvající diskuze o otázce, jaká je společenská role badatelů z humanitních věd. Jakým způsobem mají být používány výsledky jejich bádání. Zda měla databáze zůstat jen popisem části náboženského spektra Rakouska, nebo se stát nástrojem ke zdolání „politického islámu“. Jedná se o ožehavou otázku. Dokládá to skutečnost, že z webu databáze bylo na žádost vedení Vídeňské uni-

<sup>1</sup> Text příspěvku vznikl 1. 6. 2021, některé publikované informace se v souvislosti s vývojem této kontroverzní situace mohly změnit (poz. red.).

verzity odstraněno její logo. I když je současná situace společensky závažná, nelze ji chápat jako zcela výjimečnou. Téma tzv. nových náboženských hnutí stavělo

SEBASTIÁN JAHIČ

### **Satanizmus v 21. storočí**

Zvolen: Sol Noctis, 2020, 196 s.

*Satanizmus v 21. storočí* je kniha zostavená prevažne z doplnených a prepracovaných esejí Sebastiana Jahiča, pôvodne uverejnených v súkromnom periodiku *Eosphoros* v rozmedzí rokov 2014 až 2017. Autor sa zaoberá satanizmom z historicko-filozofického hľadiska, ale aj z hľadiska vlastných premís satanizmu, t. j. jeho ezotericko-teologického „mýtu“ alebo naratívu, ktorý je pre každý prúd satanizmu jedinečný. Vyhodnocuje rôzne formy satanizmu ako rôzne variácie negácie kresťanstva na základe odlišných východísk, ktoré sú navzájom nezlučiteľné a teda robia rôzne prúdy súčasného satanizmu nielen vzájomne nekompatibilnými, ale dokonca ich stavajú do pozície nezmieriteľných nepriateľov.

Eseje, resp. kapitoly o rôznych prúdoch súčasného satanizmu boli doplnené úvodom a vsuvkou o dejinách satanizmu pred 21. storočím od rôznych novovekých romantizácií postavy Satana (ktorých prvú nepriznanú predlohu nachádzame v *Stratenom raji* Johna Milтона) až po prvú registrovanú satanistickú organizáciu v podobe kalifornskej Cirkvi Satanovej (*Church of Satan*), ktorá vznikla v roku 1966. Táto cirkev, založená Antonom Szandorom LaVeyom (1930 – 1997), už v roku 1975 zažíva schizmu a odštiepenie krídla vedeného Michaelom Aquinom (1946 – 2019), ktorý následne zakladá ďalšiu dodnes aktívnu organizáciu, známu ako Chrám Seta (*Temple of Set*). Tým dochádza k rozdeleniu amerického satanizmu na Laveyov ateistický a Aquinov teistický prúd.

Zatiaľ čo v minulom storočí sa Aquinov aj Laveyov prúd pokúšali prezentovať ako spoločensky prijateľné, súčasnejšie prúdy satanizmu (ktoré majú pôvod predovšetkým v Európe) nezriedka opúšťajú tento kompromisný postoj a otvorene oslavujú zločin. Mnohí satanisti 21. storočia sa prikláňajú k politickému extrémizmu, či už k rasistickému alebo anarchistickému. S nástupom éry internetu zažíva takýto protispoločenský satanizmus rozmach, hoci šíriť sa začal už skôr – v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch, a to prostredníctvom mailorder komunit, najskôr krajne pravicovej a následne metalovej.

Medzi radikálne prúdy súčasného satanizmu autor radí pôvodne švédsky gnostický satanizmus – *chaosgnosticismus* – a satanizmus pôvodne britskej organizácie Rád deviatich uhlov (*Order of the Nine Angles*), ktorá

v minulých desiatich rokoch odborníky pred podobná dilemata. Pouze popisovat vývoj ve společnosti, nebo se zapojit do boje proti tzv. „sektám“?

kombinuje satanizmus s proticivilizačným postojom a rasizmom, hoci existujú aj jej radikálne ľavicové odnože. Podľa vzoru zahraničných bádateľov, zaoberajúcich sa týmito prúdmi, ich hodnotí ako aspoň čiastočne (a možno paradoxne) stojace na snahe o obnovenie ortodoxnej religiozity v sekularizovanej spoločnosti, t. j. ako vymedzujúce sa nielen proti kresťanstvu, ale aj proti sekulárnej spoločnosti ako takej, a to práve nastolením nového „mýtu“ a striktných eticko-duchovných noriem.

Ako kontrast k týmto extrémnym formám satanizmu autor uvádza iné súčasné prúdy, ako je napríklad americký Satanský chrám (*The Satanic Temple*) či česko-slovenská Satanova komunita, ktoré sa naopak stožňujú so sekularizmom, provokatívne mu nasadzujú masku Satana a vymieňajú politický extrémizmus za aktivizmus, pričom z pozície obhajoby novolavicového poňatia individualizmu útočia nielen na kresťanstvo, ale aj na všetky formy konzervativizmu. O týchto skupinách možno povedať, že pod vlajkou Satana obhajujú vykonávanie potratov, legalizáciu drog, práva sexuálnych menších, masovú migráciu a vo všeobecnosti ľudskoprávnu agendu.

Nakoniec sa autor zaoberá lyrikou francúzskej black-metalovej skupiny *Deathspell Omega*, ktorej aktivita sa popri umeleckej činnosti obmedzuje na špekulácie v rámci kresťanskej teológie – inými slovami ide o jedinú rozoberanú formu satanizmu, ktorá nebuduje vlastný „mýtus“, ale cielene a vedome sa vsádza do toho kresťanského a reinterpretuje ho iba v detailoch.

Dotatok ku knihe tvorí kapitola o jednej z najstarších satanistiek 20. storočia, vo Francúzsku pôsobiacej Ruske Marii de Naglowskej (1883 – 1936) a jej spoločnosti Bratstvo Zlatého šípu (*Confrérie de la Flèche d'Or*), ktorá pôsobila viac než tridsať rokov pred LaVeyom, a to formou neregistrovanej parížskej magicko-iniciačnej organizácie.

*Satanizmus v 21. storočí* je treťou knihou Sebastiana Jahiča, ktorý okrem príspevkov do súkromného okultného periodika *Eosphoros* vydal v roku 2016 okultný román *Zapálili sme onen svet* a začiatkom roku 2020 esej *Antagonista* z oblasti teórie umeleckého naratívu. Na začiatok roku 2021 je plánované české vydanie jeho najrozsiahlejšieho diela o iniciačno-náboženskom systéme thelémy s názvom *Theléma Aleistera Crowleyho: Magie, mysticismus a etika Nového aeonu*.

Ivan Šebesta

verzity odstraněno její logo. I když je současná situace společensky závažná, nelze ji chápat jako zcela výjimečnou. Téma tzv. nových náboženských hnutí stavělo

SEBASTIÁN JAHIČ

### **Satanizmus v 21. storočí**

Zvolen: Sol Noctis, 2020, 196 s.

*Satanizmus v 21. storočí* je kniha zostavená prevažne z doplnených a prepracovaných esejí Sebastiana Jahiča, pôvodne uverejnených v súkromnom periodiku *Eosphoros* v rozmedzí rokov 2014 až 2017. Autor sa zaoberá satanizmom z historicko-filozofického hľadiska, ale aj z hľadiska vlastných premís satanizmu, t. j. jeho ezotericko-teologického „mýtu“ alebo naratívu, ktorý je pre každý prúd satanizmu jedinečný. Vyhodnocuje rôzne formy satanizmu ako rôzne variácie negácie kresťanstva na základe odlišných východísk, ktoré sú navzájom nezlučiteľné a teda robia rôzne prúdy súčasného satanizmu nielen vzájomne nekompatibilnými, ale dokonca ich stavajú do pozície nezmieriteľných nepriateľov.

Eseje, resp. kapitoly o rôznych prúdoch súčasného satanizmu boli doplnené úvodom a vsuvkou o dejinách satanizmu pred 21. storočím od rôznych novovekých romantizácií postavy Satana (ktorých prvú nepriznanú predlohu nachádzame v *Stratenom raji* Johna Milтона) až po prvú registrovanú satanistickú organizáciu v podobe kalifornskej Cirkvi Satanovej (*Church of Satan*), ktorá vznikla v roku 1966. Táto cirkev, založená Antonom Szandorom LaVeyom (1930 – 1997), už v roku 1975 zažíva schizmu a odštiepenie krídla vedeného Michaelom Aquinom (1946 – 2019), ktorý následne zakladá ďalšiu dodnes aktívnu organizáciu, známu ako Chrám Seta (*Temple of Set*). Tým dochádza k rozdeleniu amerického satanizmu na Laveyov ateistický a Aquinov teistický prúd.

Zatiaľ čo v minulom storočí sa Aquinov aj Laveyov prúd pokúšali prezentovať ako spoločensky prijateľné, súčasnejšie prúdy satanizmu (ktoré majú pôvod predovšetkým v Európe) nezriedka opúšťajú tento kompromisný postoj a otvorene oslavujú zločin. Mnohí satanisti 21. storočia sa prikláňajú k politickému extrémizmu, či už k rasistickému alebo anarchistickému. S nástupom éry internetu zažíva takýto protispoločenský satanizmus rozmach, hoci šíriť sa začal už skôr – v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch, a to prostredníctvom mailorder komunit, najskôr krajne pravicovej a následne metalovej.

Medzi radikálne prúdy súčasného satanizmu autor radí pôvodne švédsky gnostický satanizmus – *chaosgnosticismus* – a satanizmus pôvodne britskej organizácie Rád deviatich uhlov (*Order of the Nine Angles*), ktorá

v minulých desiatich rokoch odborníky pred podobná dilemata. Pouze popisovat vývoj ve společnosti, nebo se zapojit do boje proti tzv. „sektám“?

kombinuje satanizmus s proticivilizačným postojom a rasizmom, hoci existujú aj jej radikálne ľavicové odnože. Podľa vzoru zahraničných bádateľov, zaoberajúcich sa týmito prúdmi, ich hodnotí ako aspoň čiastočne (a možno paradoxne) stojace na snahe o obnovenie ortodoxnej religiozity v sekularizovanej spoločnosti, t. j. ako vymedzujúce sa nielen proti kresťanstvu, ale aj proti sekulárnej spoločnosti ako takej, a to práve nastolením nového „mýtu“ a striktných eticko-duchovných noriem.

Ako kontrast k týmto extrémnym formám satanizmu autor uvádza iné súčasné prúdy, ako je napríklad americký Satanský chrám (*The Satanic Temple*) či česko-slovenská Satanova komunita, ktoré sa naopak stožňujú so sekularizmom, provokatívne mu nasadzujú masku Satana a vymieňajú politický extrémizmus za aktivizmus, pričom z pozície obhajoby novolavicového poňatia individualizmu útočia nielen na kresťanstvo, ale aj na všetky formy konzervativizmu. O týchto skupinách možno povedať, že pod vlajkou Satana obhajujú vykonávanie potratov, legalizáciu drog, práva sexuálnych menších, masovú migráciu a vo všeobecnosti ľudskoprávnu agendu.

Nakoniec sa autor zaoberá lyrikou francúzskej black-metalovej skupiny *Deathspell Omega*, ktorej aktivita sa popri umeleckej činnosti obmedzuje na špekulácie v rámci kresťanskej teológie – inými slovami ide o jedinú rozoberanú formu satanizmu, ktorá nebuduje vlastný „mýtus“, ale cielene a vedome sa vsádza do toho kresťanského a reinterpretuje ho iba v detailoch.

Dotatok ku knihe tvorí kapitola o jednej z najstarších satanistiek 20. storočia, vo Francúzsku pôsobiacej Ruske Marii de Naglowskej (1883 – 1936) a jej spoločnosti Bratstvo Zlatého šípu (*Confrérie de la Flèche d'Or*), ktorá pôsobila viac než tridsať rokov pred LaVeyom, a to formou neregistrovanej parížskej magicko-iniciačnej organizácie.

*Satanizmus v 21. storočí* je treťou knihou Sebastiana Jahiča, ktorý okrem príspevkov do súkromného okultného periodika *Eosphoros* vydal v roku 2016 okultný román *Zapálili sme onen svet* a začiatkom roku 2020 esej *Antagonista* z oblasti teórie umeleckého naratívu. Na začiatok roku 2021 je plánované české vydanie jeho najrozsiahlejšieho diela o iniciačno-náboženskom systéme thelémy s názvom *Theléma Aleistera Crowleyho: Magie, mysticismus a etika Nového aeonu*.

Ivan Šebesta